

LEADER

ONTWIKKELINGSSTRATEGIE
NOARDWEST FRYSLÂN

Eindconcept maart 2016

Werk maken van burgerinitiatief!

INHOUDSOPGAVE

1. TOTSTANDKOMING	4
1.1 INITIATIEF.....	4
1.2 PROCES	4
1.3 SAMENWERKING	5
2. GEBIED.....	6
2.1 NOARDWEST FRYSLÂN	6
2.2 GEBIEDSANALYSE.....	10
3. STRATEGIE	18
3.1 VEERKRACHTIG NOARDWEST FRYSLÂN	19
3.2 THEMA: SOCIALE INNOVATIE.....	19
3.3 THEMA: RELATIE STAD - PLATTELAND.....	21
3.4 INTEGRALITEIT.....	22
3.5 MEETBARE DOELEN: ACTIELIJNEN	26
4. ACTIVITEITENPLAN.....	28
4.1 FASERING.....	28
4.2 VOORBEREIDING LOS.....	28
4.3 UITVOERING LOS	28
4.4 AFRONDEN EN AFREKENING LOS	30
5. ORGANISATIE.....	31
5.1 LOCAL ACTION GROUP	31
5.2 ORGANISATIE VAN DE UITVOERING	34
6. FINANCIERING	36
6.1 OVERZICHT STEUNMAATREGELEN POP3 LEADER.....	36
6.2 GLOBALE KOSTENINDICATIE PER ACTIELIJN EN KOSTENSOORT.....	36
6.3 DEKKINGSPLAN.....	39
7. REGLEMENT.....	40
7.1 LAG.....	40
7.2 PROCEDURE EN - SELECTIECRITERIA STEUN AANVRAGEN	41
7.3 MONITORING	46
7.4 EFFECTMETING EN EVALUATIE	47
BIJLAGE I: KAART NOARDWEST FRYSLÂN	48
BIJLAGE II: SWOT NOARDWEST FRYSLÂN	49
BIJLAGE III: CONCEPT BEOORDELINGSFORMULIER.....	50
COLOFON	52

1. TOTSTANDKOMING

1.1 INITIATIEF

Noardwest Fryslân heeft een actieve historie op het gebied van plattelandsontwikkeling, met vier perioden Leader en het pMJP (provinciaal Meerjarenprogramma Landelijk Gebied). Er zijn op tal van thema's prachtige projecten uitgevoerd en connecties ontstaan met Leader gebieden in binnen- en buitenland. Het project 'Jonge Friezen Foarút' en het 'Village Image' project¹ zijn daar sprekende voorbeelden van.

De vele opgaven waar het gebied mee te maken heeft of krijgt, zoals de demografische ontwikkeling (krimp, vergrijzing) en de terugtrekkende overheid ('participatiemaatschappij'), maken dat wij als kopgroep van Streekambassadeurs² met ondersteuning vanuit Streekwurk³, samen met de streek, een lokale ontwikkelingsstrategie (LOS) hebben ontwikkeld. Het verschil met de vorige Leader-periodes is dat we nu een veel duidelijkere focus in de strategie hebben aangebracht. We willen daar faciliteren waar de opgaven het grootst zijn en daar waar de meeste energie zit in de lokale samenleving (mienskip). We zijn er van overtuigd dat het zorgen voor voldoende werk, de belangrijkste opgave en voorwaarde is om de streek

¹ Jonge Friezen Foarút: ontwikkelen van jongerenagenda in krimpregio Noordoost en Noardwest Fryslân. Village Image project: benchmark leefbaarheid en toeristische aantrekkelijkheid drie NW-Friese, respectievelijk drie Ierse en Noord Duitse dorpen.

² Voormalig Gebiedsplatform/LAG Noardwest Fryslân

³ Streekwurk Noardwest Fryslân is een samenwerkingsverband van 7 gemeenten, provincie en Wetterskip Fryslân.

leefbaar te houden en ook jongeren aan de streek te binden. We willen onze streek daarom bijvoorbeeld optimaal laten profiteren van het feit dat Leeuwarden in 2018 Culturele Hoofdstad van Europa is en zorgen voor een blijvend effect. Onze 'fan ûnderen-op' (bottom-up) aanpak is complementair aan de Streekagenda Noardwest Fryslân, dat is de programmatische aanpak van de gezamenlijke overheden in onze regio.

1.2 PROCES

Om de belangrijkste prioriteiten voor deze strategie te bepalen zijn we, als ambassadeurs samen met Streekwurk, in het voorjaar van 2014 een intensief traject gestart. Er zijn (willekeurig) ruim 30 mensen geïnterviewd over kansen en problemen in Noardwest Fryslân. Op 12 mei is een eerste bijeenkomst georganiseerd in de streek, daarvoor zijn alle geïnterviewden uitgenodigd. Tijdens de bijeenkomst is gediscussieerd op basis van de interviewresultaten. Op basis van deze eerste bijeenkomst hebben we een tweetal 'Noardwest Kafees' georganiseerd. De eerste, gehouden op 30 juni, stond in het teken van 'ondernemers van de toekomst'. Op 2 oktober is een tweede Noardwest Kafee georganiseerd, met als prikkelende vraag 'wat kunnen we doen met 2 miljoen?'. De ruim 50 aanwezigen gingen in groepen uiteen om top-ideeën uit te werken. Een viertal inspiratoren⁴ verbond zijn inzichten en kennis aan deze ideeën. Naast de interviews en bijeenkomsten is de uitkomst van een aantal enquêtes van het Fries Burgerpanel⁵ gebruikt als voeding voor deze strategie. We hebben een selectie gemaakt van antwoorden afkomstig van inwoners van

⁴ Siem Jansen (directeur NOM; investering- en ontwikkelingsmaatschappij voor Noord-Nederland), Govert Geldof (civiel ingenieur), Engbert Boneschansker (Bureau Beleidsonderzoek) en Frits Sieswerda (Docent Social Work, NHL Hogeschool).

⁵ Digitaal instrument voor burgerraadpleging ontwikkeld door Partoer.

Noardwest Fryslân. Zowel het Noardwest Kafee als het Fries Burgerpanel blijven instrumenten die we ook bij de uitvoering van deze strategie in gaan zetten.

1.3 SAMENWERKING

Wij hebben als Streekambassadeurs ondersteuning gevraagd van Streekwerk en cofinanciering van de provincie Fryslân. Dit is toegezegd. Bovendien hebben de partners van de Streekagenda Noardwest Fryslân de intentie uitgesproken met de toekomstige Local Action Group (LAG) te willen samenwerken. Dit zijn de zeven Noardwest gemeenten en maatschappelijke organisaties als Stichting Doarpswurk, Netwerk Duurzame Dorpen, Landschapsbeheer Friesland, enzovoort.

Gemeente	Oppervlakte (km ² excl. water)	Aantal inwoners	Bevolkingsdichtheid (aant. inw./km ²)
Harlingen	24,96	15.821	632
Franekeradeel	102,61	20.476	199
Het Bildt	92,34	10.626	115
Menameradiel	68,83	13.673	199
Littenseradiel	130,66	10.926	84
Leeuwarderadeel	40,89	10.278	251
Leeuwarden (excl. stad)	110,40	11.342	103
Totaal	570,69	93.142	

1. KENGETALLEN

2. BEGRENZING NOARDWEST FRYSLÂN

2. GEBIED

Rijk verleden, géén garantie voor een gouden toekomst.

2.1 NOARDWEST FRYSLÂN

Een historische schets is belangrijk om de keuze van onze prioriteiten te kunnen waarderen. Noardwest Fryslân heeft vaker een remmende voor-sprong gekend ten opzichte van andere regio's. De kamers van verandering (paragraaf 2.2) laten zien dat dit gebied zich misschien opnieuw in zo'n positie bevindt. Dit is bepalend voor de rol die wij als Streekambassadeurs kiezen in de komende periode. Wij laten ons hierbij leiden door het 'fan ûnderen-op' tot stand gekomen gebiedsprofiel 'Waddenland van Overvloed'⁶.

Vruchtbare klei

In het noordwesten van Fryslân, op de hoek van Nederland en Noordwest-Europa, grenzend aan Wad en Noordzee ligt een streek met een rijk verleden: Noardwest Fryslân. Het is een geologisch jong gebied dat is gevormd uit door de zee aangevoerd slib. Hier wordt op een uiterst mineralenrijke en vruchtbare kleigrond al meer dan 2000 jaar gewoond en gewerkt. Van die oude bewoning getuigen de talloze, veelal in snoeren op de hogere kwelderwallen gelegen terpen. Een land dat dankzij zijn vruchtbare grond en zijn vis- en vogelrijke wateren al in de Romeinse tijd tot de volkrijkste delen van Europa behoorde. Een gebied ook, waar tot

op de dag van vandaag de spanning voelbaar is tussen het eigenzinnige individu aan de ene kant en de gemeenschappelijke belangen (waterbeheersing) en maatschappelijke samenhang (mienskip) aan de andere kant. Dat eigenzinnige, individuele wordt als het ware weerspiegeld in de talloze afzonderlijke terpen en vele dorpen en ook tussen stad en platteland.

Noardwest Fryslân maakt onderdeel uit van het internationale Wadden-gebied dat zich van Den Helder tot aan het Deense Esbjerg uitstrekt. Het bestaat uit de Waddeneilanden (die nota bene overal in de wereld Friese eilanden worden genoemd), de Waddenzee en het door de zee geschapen Waddenland; een 500 kilometer lange kleigordel die in breedte varieert van vijf tot dertig kilometer. Nergens is deze band van vruchtbare klei breder dan in Noardwest Fryslân, waar ook de bewoning van dit door de zee opgeslibde Waddenland het eerst en het intensiefst op gang kwam.

Noardwest Fryslân wordt aan de zeezijde begrensd door de Waddenzee, een lagune van de Noordzee, zowel Werelderfgoed als het grootste natuurgebied van West-Europa. Aan de landzijde vinden we net onder Leeuwarden en tegen Grou aan het Nationaal Park De Alde Feanen. Dit unieke laagveenmoeras is met haar 4.000 hectare één van de grootste moerasgebieden van Europa. Dit vormt het geografische hart van de provincie Fryslân. Water vormt de blauwe lijn in deze streek, zowel dat van de zee buitendijks als binnendijks het water van de talloze kanalen, vaarten, stadsgrachten, sloten en meren. De twee grootste steden in het gebied, havenstad Harlingen en provinciehoofdstad Leeuwarden, ontstonden langs en nabij het water, aan slenken (Ried) of zeearmen (Middelzee), die door de onbedijkte kwelders vloeiend in de open zee uitmondten. De oude universiteitsstad Franeker was eeuwenlang het bestuurlijke (Frane-

⁶ Interpretation analyse van de regio NW-Fryslân (mei 2011).

ker Vijfdelen) hart ervan, door vaarten en kanalen met haar omgeving verbonden.

Tijden van voorspoed

In de tijd van de Republiek (17^e en 18^e eeuw), toen Nederland met Amsterdam als brandpunt, het economische centrum van de wereld vormde, speelde Noardwest Fryslân daarin volop mee. In de periode die eraan voorafging was Leeuwarden uitgegroeid tot de hoofd- en hofstad van Fryslân, Harlingen tot de belangrijkste haven- en industriestad, terwijl Franeker dankzij de tweede universiteit (1585) van Nederland het intellectuele centrum was. In de monding van de voormalige Middellandse Zee was in 1505 met de inpoldering van het Bildt, de meest succesvolle bedijking in de Nederlanden op dat moment voltooid. Samen met de andere grietenijen⁷ bloeide dit gebied als akkerbouwgebied (aanvankelijk graan, later aardappelen) naast de veeteelt die op de wat meer landinwaarts gelegen zwaardere klei, rond Winsum, Wommels en Wergea als leverancier van boter en kaas floreerde. De strijd tussen individueel belang en de 'mienskip' kwam op een heel bijzondere wijze tot uiting in de kustdefensie waarin omstreeks 1570 orde op zaken werd gesteld door de Spaans-Portugese landvoogd Caspar di (de) Robles, aan wiens nagedachtenis in 1576 een monument op de dijk ten zuiden van Harlingen werd geplaatst: de Stienen Man.

De Harlingervaart tussen Harlingen en Leeuwarden (in 1646 van een trek-schuitdienst voorzien) vormde de 'Centrale As' van die tijd. Hierlangs concentreerden zich toentertijd de nijverheden: talloze industriemolens (tras, olie, eek, run etc.), naast vele tichel- en panwerken, sloopshellingen,

⁷ Grietenij is een voorloper van een Friese gemeente.

kalkbranderijen en huidenbewerking. De oogsttijd in de akkerbouw en het melken in de veeteelt trokken eeuwenlang elk jaar duizenden seizoensarbeiders tot ver uit het Westfaalse achterland. Tegelijk bood de landbouw met de industrie emplooi aan talloze landarbeiders. Voor hen waren al aan het einde van de middeleeuwen de 'cameren' (eenkamerwoningen) ontwikkeld. Een woonvorm die zowel in de stad als op het platteland aansloot bij de vroege individuele en economische verzelfstandiging van veel jeugdigen in de Friese kleistreken.

Rijk industrieel en intellectueel verleden

In Harlingen en zijn buitenbuurten, toentertijd niet alleen dé haven van Noord-Nederland en zetel van de Admiraliteit, maar ook de grootste industriestad, bloeiden de zelfstandige rederij, de zoutziederij, grof- en fijnkeramiek en het luxe ambacht (goud- en zilversmeden, glaswerk). De wellicht meest veelzijdige geleerde die ons land ooit voorbracht, Petrus Camper (1722-1789), doceerde aan de Franeker universiteit, woonde nabij die stad, was gehuwd met een Harlinger burgemeestersweduwe en had een politiek en intellectueel netwerk dat nagenoeg het gehele kustgebied van de Republiek, van 's-Gravenhage tot Groningen omspande. Aan dit intellectuele klimaat werd verder bijgedragen door autodidacten als Eise Eisinga, die te Franeker vanaf 1774 zijn wereldberoemde Planetarium bouwde en de amateurastronoom Arjen Roelofs uit Hijum.

'Remmende voorsprong'

Aan die bloei en dat grootse verleden kwam tegen het slot van de achttiende eeuw, in 1811 met het verlies van de Franeker academie, maar vooral en meer nog na 1860 een eind. De vroege moderniteit die het vandoord sterk in de productie van, en de handel en export van voedingsmid-

delen, grondstoffen en halffabricaten zijnde Noardwest Fryslân kenmerkte, werkte nu als het ware als een 'remmende voorsprong'. Door de opening van het Noordzeekanaal verschoof de oriëntatie van Amsterdam van de Zuiderzee naar de Noordzee. Noardwest Fryslân kwam bovendien afzijdig te liggen van de grote Europese handelsstromen en afzetmarkten, met de as Rijnmond (Rotterdam)-Ruhr als de belangrijkste. Daarbij kwam dat het vanouds hoge loonpeil Fryslân nu parten speelde, want veel van het werkvolk in en naar Fryslân was als losarbeider in de landbouw en de nijverheid gewend aan relatief hoge lonen. Vooral Noardwest Fryslân werd als rijkste en meest vooruitstrevende deel het slachtoffer van deze afzijdige ligging en het hoge loonpeil. De romantische reactie van de provinciale elite op het verlies van de autonomie van Fryslân in het koninkrijk der Nederlanden maakte het nog erger voor stad, handel en industrie. Veelal adellijke en patricische grondeigenaren, dichters en intellectuelen herdefinieerden een soort agrarisch Arcadia. Een gevolg daarvan was dat het belang van de waterinfrastructuur uitsluitend vanuit het perspectief van afwatering en nauwelijks vanuit het belang van scheepvaart werd beschouwd. Daar bleven de kanaalpeilen te laag, de kanalen derhalve ondiep en vond er dus geen of te late modernisering plaats van de waterwegen. De vanouds belangrijke industrieën als de zoutziederijen en de steenfabrieken legden het af tegen hun moderniserende concurrenten in Twente (steenzout: Boekelo, Hengelo) en het rivierengebied (goedkope Duitse steenkool i.p.v. Engelse; vlamovens i.p.v. ringovens). Op het plateland, Het Bildt voorop, werd de sociale harmonie tussen boer en arbeider verstoord, verlieten de laatsten de kerk en was Het Bildt, in 1889 en ter illustratie, veruit de meest onkerkelijke gemeente van Nederland (25% van de bevolking, vergelijk Amsterdam 9%). De in 1878 ingezette grote

landbouwcrisis trof Noardwest Fryslân veruit het hardst⁸.

De stagnatie in het achterland had ook zijn weerslag op de groei van de steden en de Harlinger haven. Daarbij liep zijn rijke verleden en het gewicht van de traditioneel sterke positie die de streek eeuwenlang had ingenomen hem als het ware voor de voeten. Bestuurlijke vooroordelen en zelfgenoegzaamheid, plus een zeker fatalisme onder de achtergebleven bevolking maakten dat de opening van de Afsluitdijk nauwelijks ten goede kwam aan de ontwikkeling van de streek. Een spoorwegverbinding naar Holland kwam er niet en de voornaamste wegenas (de huidige A7) kwam zuidelijker in de provincie te liggen.

Relatieve achteruitgang

Nergens was het vertrek door emigratie vanuit Nederland groter dan vanuit Noardwest Fryslân. Van 1860 tot 2010 liep het aandeel van de bevolking van dit gebied (let wel: een gebied samenvallend met de huidige gemeenten Franekeradeel, Menameradiel, Het Bildt, Littenseradiel, Harlingen) in de totale Friese bevolking terug van 18,8% in het eerstgenoemde jaar naar 11,3% in het laatste jaar. Het aandeel van Noardwest in het totaal van de Nederlandse bevolking daalde van 1,6% in 1860 naar 0,43% thans. Gerekend over de periode 1796-2010 (ruim twee eeuwen) verachtvoudigde de bevolking van Nederland; de Noardwest Friese bevolking nam met een factor van slechts 2,29 toe, het geringste van alle regio's in ons land. De relatieve achteruitgang was zo sterk dat zelfs met inbegrip van de gemeenten Leeuwarden, Leeuwarderadeel en Boarnsterhim sprake was van een achteruitgang van het aandeel van 34,9% naar 30,3% in de Friese bevolking en van 2,87% naar 1,18% in de Nederlandse bevolking!

⁸ Bron: Dr. Meindert Schroor, Streekambassadeur NW en historisch-geograaf.

De relatieve achteruitgang had als positief neveneffect dat er veel fraais op het gebied van landschap- en stedenschoon bewaard bleef in Noardwest Fryslân, dat op dit punt bovendien profiteert van zijn ligging aan de natuurrijke Waddenzee en haar eilanden als ook van de aanwezigheid en nabijheid van de Friese meren, die rond Grou voorop. Daarnaast heeft de landbouw een stevige basis en zeer hoge kwaliteit, onder andere in de melkveehouderij (zuivel), de (glas)tuinbouw en de teelt van pootaardappelen. Alle drie kunnen bogen op een lange traditie: de veeteelt tot in de oudheid, de tuinbouw tot in de late middeleeuwen (Berlikum) en de pootaardappelteelt tot de late 18e eeuw.

De steden

Het gebied telt een tweetal uiterst monumentale steden, Harlingen en Franeker, naast vele beschermde dorpsgezichten en monumentale boerderijen. Het rijke culturele verleden van Noardwest Fryslân en de onverminderde ambities op dit gebied werden in september 2013 gehonoreerd met de nominatie van Leeuwarden tot Culturele Hoofdstad van Europa in 2018. Leeuwarden, dat weliswaar in Noardwest Fryslân ligt, maar als grootstedelijk centrum formeel buiten het plattelandsbeleid valt, heeft als centrum van werkgelegenheid, detailhandel, onderwijs en cultuur een immense invloed op de streek. Daarnaast is Leeuwarden bij uitstek het nationale innovatieve centrum op het gebied van de voor Noardwest Fryslân zo belangrijke en typerende (denk aan Waddenzee, Afsluitdijk en meren) watertechnologie.

Harlinger haven

Een andere pool is de haven van Harlingen. Zijn strategische ligging als meest noordelijke Zuiderzeehaven met een rijk en vruchtbaar achterland

speelde de opkomst van de havenstad aan het einde van de 16e eeuw in de kaart. Vlaamse geloofsmigranten (dopers) droegen bij aan de enorme fysieke expansie van de stad, welke mede werd gefaciliteerd door een bestaande traditie op het gebied van de kustvaart als ook de winning en de bewerking van lokaal aanwezige, deels aangevoerde grondstoffen als klei, schelpkalk en zeezout. Die traditie wordt thans opgepakt in de industriehaven, waar innovatieve ontwikkelingen plaatsvinden op het gebied van de zoutwinning, het toerisme, scheepsbouw en afvalverwerking. De eerstgenoemde en laatstgenoemde activiteiten stellen ons tevens voor ecologische uitdagingen (m.n. bodemdaling, industriële activiteit op de grens van Werelderfgoed). Net als de glastuinbouw in het aangrenzende gebied, waarvoor oplossingen en innovaties (moeten) worden ontwikkeld.

Wet van de remmende voorsprong

Noardwest Fryslân is, gezien zijn rijke economische en culturele verleden en de relatieve achteruitgang welke daar in de voorbije anderhalve eeuw in optrad, in zekere zin een voorloper van de relatieve en soms absolute contractie die Europa (vanaf 1500 het politieke en economische centrum van de wereld) op wereldschaal gezien doormaakt. Een ontwikkeling die in Noardwest Fryslân werd begeleid door uiteenlopende, dikwijls samenvallende processen. Genoemd kunnen worden het vroege verlies van arbeidsintensieve werkgelegenheid, een vrij massaal vertrek naar elders, een vroege secularisatie en scherpe sociale tegenstellingen, zoals het gebied ooit – d.w.z. vanaf de 16e eeuw – ook volop deelnam aan de Noordwest-Europese mondiale expansie (niet in de laatste plaats van ideeën en ideologieën). Daarbij springen uiteenlopende namen als Menno Simonsz, Anna Maria van Schurman, Willem Barendsz en Pieter Jelles Troelstra in het oog.

Relatie met omliggende gebieden

Noardwest kan niet los worden gezien van zijn omgeving. Veel problemen die in Noardwest spelen, zoals krimp en vergrijzing, doen zich ook in Noordoost Fryslân voor. Anderzijds zijn er nauwe relaties met Zuidwest Fryslân dat zich uitstrekt tot onder de rook van Harlingen en gebieden omvat (vm. Wûnseradiel) die tot voorkort onder Noardwest vielen. De invloed van provinciehoofdstad Leeuwarden strekt zich, als centrum van bestuur en werkgelegenheid, over de hele provincie uit.

2.2 GEBIEDSANALYSE

Ontwikkelbehoeften

Sterke en zwakke punten van het gebied en kansen en bedreigingen zijn ontleend aan de interviews en de Noardwest Kafee's. Deze zijn overzichtelijk weergegeven in het schema 'Kamers van Verandering'⁹ (zie pagina 13). Er blijken een paar elementen naar voren te komen die niet eerder benoemd zijn in SWOT-analyses van de streek. De SWOT van de streekagenda is als vertrekpunt gebruikt voor de 'Kamers van Verandering'. Er zijn punten weggelaten of toegevoegd. In deze 'Kamers van Verandering' leggen we de nadruk meer op de elementen waar de inwoners en maatschappelijke partijen ook daadwerkelijk bereid zijn de handschoen zelf op

te pakken. We beschouwen deze strategie van verandering dan ook als complementair aan de streekagenda.

De 'Kamers van Verandering' zijn een verdieping op de SWOT (zie bijlage II). Daarin staan vier elementen van een transitie strategie centraal:

- De kracht waarop we willen voortbouwen
- Wat nog onvoldoende scherp in beeld is
- Waar verwarring heerst waar we iets mee moeten
- Bouwstenen voor de vernieuwing

Het overzicht dat hieruit is ontstaan vormt de basis voor onze strategie.

⁹ Het overzicht 'Kamers van Verandering' vult de kernelementen uit het voorbereidingsproces van de LOS aan met de relevante elementen uit de SWOT van de Streekagenda. De methode 'Kamers van Verandering' brengt beter dan een standaard SWOT in beeld waar de tegenstrijdigheden of de spanningen in een gebied schuilen. Daardoor kunnen we ook beter bepalen welke onderwerpen we speciale aandacht moeten geven met bijvoorbeeld het organiseren van een Noardwest Kafee of een denktank om die tegenstrijdigheden of spanningen op te lossen.

VERANDERING

KRACHT OM OP VOORT TE BOUWEN

Betrokken bewoners en ondernemers
Kansen doe-democratie / zelfsturing
Opkomende internetbedrijfjes
Wetsus, watertechnologie
Mooie omgeving
Goede infrastructuur

VERNIEUWING OM MEE AAN DE SLAG TE GAAN

Werk dat ook laag- en middelbaar opgeleiden meetrekt
Economische impuls Leeuwarden-Fryslân 2018 na 2018 versterken en vasthouden
Verbinden van on- en offline bedrijvigheid
Nieuwe verdienmodellen initiëren
Zelfsturing door bewoners of dorpsbelangen met ondersteuning
Local Action Group nieuwe stijl: strategie met gebied uitvoeren

NOG ONVOLDOENDE IN BEELD

Ons rijke industrieel en intellectueel verleden als inspiratiebron
Kansen van zilte teelten en van precisie landbouw
Spin-off naar gebied van innovaties in havens van Harlingen
Met open armen naar Werelderfgoed Waddenzee kerens
Risico's toenemende ongelijkheid (arm/rijk, laag/hoog opgeleid)

VERWARRING OM OP TE HELDEREN

Hoe werk scheppen via grote firma's: scheepvaart, nijverheid?
Hoe in onbruik geraakte gebouwen toch slim benutten?
Van principes circulaire economie naar praktische kringlopen
De spanning tussen landbouw en leefomgeving

3. KAMERS VAN VERANDERING

Kracht om op voort bouwen

BETROKKEN BEWONERS EN ONDERNEMERS & DE DOE-DEMOCRATIE

De eigenzinnige bewoners van de streek worden wel omschreven als mensen met nuchterheid, trots, gevoel voor traditie en het Fries eigene¹⁰. Er is veel betrokkenheid van de bewoners en ondernemers bij hun gebied zo is duidelijk gebleken tijdens het traject om tot deze strategie te komen (Noardwest Kafees, interviews). Deze betrokkenheid is een uitstekende basis voor de krimpopgave, zorgen voor een adequaat voorzieningsniveau, en de transformatieopgave van verzorgingsstaat naar doe-democratie waar we als samenleving voor staan. De LEADER aanpak is uitermate geschikt om dit veranderingsproces te faciliteren en de capaciteit tot zelfsturing verder te versterken.

OPKOMENDE INTERNETBEDRIJFJES

Vaak onzichtbaar in het dagelijks leven - en ook in eerdere SWOT's - maar zeker aanwezig in de virtuele wereld zijn internetbedrijfjes; een opkomende sector die voornamelijk uit relatief kleine 'footloose' bedrijven bestaat en bijvoorbeeld webwinkels beheren en online marketing verzorgen over de hele wereld. In de streekbijeenkomsten bleken ondernemers en bewoners veel te verwachten van slimme koppeling, bijvoorbeeld op het gebied van zorg/healthy ageing, aan deze internetbedrijfjes in onze regio.

WATERTECHNOLOGIE

Een van de noordelijke speerpunten is Watertechnologie¹¹. Leeuwarden is

¹⁰ Bron: Rapport Waddenland van Overvloed

¹¹ Bron: RIS3, Research and Innovation Strategy for Smart Specialization - Noord Nederland.

een stad die zich met de Watercampus en Wetsus profileert als innovatiecentrum voor watertechnologie. Noardwest Fryslân kan op verschillende manieren profiteren van deze status. Het biedt kansen op werk voor met name hoogopgeleide jongeren uit de regio, maar biedt ook innovatiekansen voor de landbouwsector, bijvoorbeeld zilte teelten. In de lager gelegen delen van het gebied (Riedpolder, miedpolders, omgeving Alde Feanen, Grou) valt te denken aan de opgaaf in relatie tot klimaatverandering (en plaatselijk bodemdaling) en de buffering van toenemende en onregelmatige neerslaghoeveelheden.

MOOIE OMGEVING

Noardwest Fryslân kent veel platteland en karakteristieke dorpen. Daarnaast is het een dunbevolkt relatief rustig gebied met drie monumentale steden, gelegen aan de rand van Werelderfgoed Waddenzee met aan het voeteneind een uniek Nationaal Park De Alde Feanen. Het mooie landschap, de cultuurhistorie en de natuur maken de streek leefbaar en bieden kansen voor wonen, recreatie en toerisme.

GOEDE INFRASTRUCTUUR

De regio is onderling en met andere regio's verbonden via goede infrastructuur over de weg, water en spoor. Met de aanwezige verbindingen, en projecten als de Elfstedenvaartroute, de Haak om Leeuwarden, de Noordwesttangent en de recente aanpassingen aan de N31 bij Harlingen is het infrastructuurnetwerk redelijk compleet te noemen¹². Het biedt kansen om bewoners en werkgelegenheid - met als 'assets' een fraaie, congestievrije omgeving - van elders aan te trekken en daarmee te anticiperen op de bevolkingskrimp in de regio.

¹² Bron: Streekagenda Noardwest Fryslân

Nog onvoldoende in beeld

RIJK INDUSTRIEEL EN INTELLECTUEEL VERLEDEN ALS INSPIRATIEBRON

De regio kent naast een agrarisch ook een rijk industrieel en intellectueel verleden. In paragraaf 2.1 zijn sprekende voorbeelden genoemd van de nijverheden die zich tot het begin van de vorige eeuw langs de Harlingervaart uitstrekten: talloze industriemolens naast vele tichel- en panwerken, scheepshellingen, kalkbranderijen en huidenbewerking. De ambachten zijn verdrongen door machines en computers en hebben tot gevolg dat er weinig arbeidskansen liggen voor handwerk. We hebben nauwelijks in beeld hoe we nieuw handwerk kunnen creëren dat past in de huidige tijd. Een van de weinige ambachtelijke voorbeelden is de Harlinger Tegelfabriek van de firma Oswald. De behoefte aan ambachtelijke en handenarbeid is groot. De streek telt relatief weinig hoogopgeleiden (HBO, Universiteit), maar daarentegen veel mensen met (potentieel) andere meer handmatige en technische kwaliteiten, waarnaar juist in de toekomst veel meer vraag is. Dat is een groot voordeel waarop ook qua onderwijs (techniek, Maritieme Academie etc.) op moet worden ingezet.

Friesland beschikte in Franeker tot 1811 over een eigen universiteit. Het wereldberoemde planetarium in Franeker, werd na 1774 gebouwd door de autodidact Eise Eisinga. Noordwest Fryslân is het gebied dat aan demografisch, economisch en intellectueel gewicht in Nederland het sterkst heeft ingeboet. We moeten proberen het gebied te promoten als de rijke Friese rand van het Waddengebied, broedplaats van talent. Variërend van: wiskundige Sybrand Cardinael, vestingbouwer Menno van Coehoorn, filosoof Frans Hemsterhuis, schilder Sir Lawrence Alma Tadema en astronoom Jan Hendrik Oort tot politicus Pieter Jelles Troelstra, econoom Jelle Zijlstra, schrijver Simon Vestdijk en graficus Maurits Escher.

ZILTE TEELTEN EN PRECISIE LANDBOUW

De verzilting van landbouwgronden levert naast bedreigingen voor de traditionele landbouw ook kansen op voor zilte teelten. Veel boeren hebben er nog grote vraagtekens bij. Ook precisie landbouw is een kans voor de agrarische sector, maar nog lang niet uitontwikkeld.

INNOVATIES HAVEN(S) HARLINGEN

Ontwikkelingen in de haven van Harlingen leveren kansen voor werkgelegenheid op. We hebben nog onvoldoende grip op deze ontwikkelingen om daar concrete doelen en acties bij te formuleren. Daarvoor moet de LAG een nieuw werkinstrument (bijvoorbeeld leergemeenschappen of living labs) ontwikkelen.

WERELDERFGOED WADDENZEE

Noardwest grenst aan het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee. Dat biedt kansen om de waddenkust (toeristisch¹³) te ontwikkelen, maar die hebben we nog onvoldoende in beeld. Op dit gebied spelen al wel diverse ontwikkelingen onder andere in relatie tot de streekagenda's (waaronder die van Noardwest en buurgemeenschap Noordoost-Fryslân).

TOENEMENDE ONGELIJKHEID

Sinds het begin van de economische crisis in 2008 is de werkloosheid in deze regio weer toegenomen en zijn de verschillen tussen arm en rijk gegroeid¹⁴. Een andere bedreiging is een groeiende kloof tussen laag- en

¹³ Veel bestemmingen hebben ervaren dat de status van werelderfgoedlocatie hun een krachtig merk oplevert, dat waarde toevoegt aan hun bestaande merken en die zelfs vaak overtreft op mondiaal niveau (bron: Duurzaam Toerisme in de bestemming Werelderfgoed Waddenzee, Common Wadden Sea Secretariat, juni 2014)

¹⁴ Bron: Werkgelegenheidsregister provincie Fryslân

hoogopgeleiden. De lange termijn impact van dergelijke ontwikkelingen op een regionale economie met een relatief laag opleidingsniveau, laag gemiddeld inkomen en achterstand op het gebied van innovatie, export en productiviteit - in combinatie met sterke vergrijzing en ontgroening (krimp) - is op het moment van opstellen van de LOS moeilijk te overzien. Ook hiervoor hebben we een nieuwe aanpak nodig.

Verwarring om op te helderen

WERK VIA GROTE FIRMA'S

We zien innovaties binnen de 'klassieke' productiefunctie van het platteland juist als kansrijk voor Noardwest Fryslân, met name door de aanwezigheid van een sterke agrarische sector in de regio. In principe dienen alle vormen van werkgelegenheid - met name die welke aansluiten bij het opleidingsniveau van de bevolking in de streek (bijvoorbeeld: sloopwerk, afvalverwerking, zoutwinning en -bewerking, warmtekrachtkoppeling) - bespreekbaar te zijn.

IN ONBRUIK RAKENDE GEBOUWEN

Als gevolg van krimp heeft Noardwest te maken met een groeiend aantal leegstaande gebouwen (zie ook SWOT bijlage II), die een andere functie kunnen krijgen. Dit zijn zowel scholen als boerderijen en fabrieksgebouwen. Daarnaast zijn er ook bouwkvelds die (nog) niet worden ingevuld. Creativiteit moet worden aangeboord om gebouwen en kvelds nieuwe functies te geven.

PRAKTISCHE KRINGLOPEN

Circulaire economie biedt mogelijkheid om een nieuwe impuls te geven aan de stad-land verbindingen. In die relatie gaat het niet alleen om

streekproducten¹⁵ van land naar stad te brengen, maar ook om het benutten van restproducten van de stad voor het land, zoals recycling en compostering voor bodemvruchtbaarheid van het land. Ook kan in samenwerking met waterzuivering fosfaat worden gewonnen voor bemesting. De stad-landverbinding in het perspectief van circulaire economie zetten is een interessante optie.

SPANNING LANDBOUW - LEEFOMGEVING

De landbouw heeft een stevige basis en zeer hoge kwaliteit, onder andere in de melkveehouderij (zuivel), de (glas)tuinbouw en de teelt van poot-aardappelen. De schaalvergroting in de landbouwsector leidt tot spanningen met andere belangen, zoals landschap, natuur en milieu. Hoe kan de landbouwsector zich ontwikkelen in Noardwest Fryslân zonder dat dit ten koste gaat van het landschap en de leefbaarheid? Er ligt een uitdaging om lokale voedselketens te versterken en mensen (met name stedelingen) weer kennis te laten nemen van waar hun voedsel vandaan komt.

Vernieuwing om mee aan de slag te gaan

WERK DAT OOK LAAG- EN MIDDELBAAR OPGELEIDEN MEETREKT

Duidelijk is dat de laatste twee decennia uitsluitend is ingezet op de kennis-economie. Die is belangrijk, maar voor Noardwest Fryslân niet de sterkste, laat staan de belangrijkste pijler. De vernieuwing van de maatschappij gaat slechts mondjesmaat, omdat minstens de helft van de bevolking niet mee kan of wil gaan met de voortschrijdende mondialisering. In het gebied zou moeten worden ingezet op meer basale menselijke

¹⁵ Het rapport Iten foar doarp en Stêd (mei 2015, Nordwin) biedt waardevolle aanbevelingen om de mogelijkheden voor lokale voedselketens in Noardwest-Fryslân te benutten (onderzoek is in opdracht van LAG a.i. uitgevoerd).

waarden, zoals die tot uiting komen in bijvoorbeeld dienstverlening (zorg, reparatiebedrijven, transport, recreatie) en in het algemeen werk dat in de toekomst niet of nauwelijks door robotisering kan worden vervangen (bijvoorbeeld in de sector zorg en welzijn).

ECONOMISCHEIMPULS LEEUWARDEN-FRYSLÂN 2018 VERSTERKEN EN VASTHOUDEN

De benoeming van Leeuwarden als Culturele Hoofdstad van Europa in 2018 geeft nieuwe dynamiek en kan veel energie opleveren. Noardwest kan hier bij uitstek van profiteren. De regio is onderdeel van wat in het Bidbook van *Leeuwarden - Fryslân 2018* als 'Waddenland' omschreven wordt en grenst aan het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee. Het Bidbook project 'Potatoes Go Wild' presenteert Noardwest in een community art project als akkerbouwgebied 'par excellence'¹⁶.

Het is een uitdaging om ervoor te zorgen dat de economische impuls aan het gebied vanwege Lwd2018 een blijvend effect heeft. Hiervoor willen we leren van ervaringen van andere evenement-steden zoals Sotsji Olympische Spelen en Venlo Floriade, Cork & Umeå. Wij als Streekambassadeurs willen dit tot een centraal thema maken voor een transnationaal samenwerkingsproject en contact zoeken met steden en regio's die met dezelfde kansen/opgaven geconfronteerd worden. Het Bidbook project 'King of the Meadows'¹⁷ is hiervan een prachtig voorbeeld.

VERBINDEN ON- EN OFFLINE BEDRIJFVIGHEID

Door nieuwe verbindingen te leggen tussen online bedrijven en de meer klassieke en kleinschalige (offline) bedrijven in Noardwest ontstaan nieuwe kansen. Een grotere afzetmarkt voor streekproducten of oude am-

¹⁶ 60% van de wereldproductie aan poot aardappelen komt uit NW-Fryslân.

¹⁷ www.keningfanegreide.nl

bachten en vakmanschap bijvoorbeeld. Hier kan LEADER partijen met elkaar verbinden en startende samenwerkingsverbanden tijdelijk ondersteunen. Dat kan extra werk opleveren. Ook in de zorgsector kan internet een factor van betekenis zijn om ouderen in staat te stellen zelfstandig te blijven wonen. Zeker in Noardwest Fryslân waar veel (fysieke) dorpsvoorzieningen als gevolg van krimp en een terugtrekkende overheid onder druk staan.

NIEUWE VERDIENMODELLEN INITIËREN

Maatschappelijke initiatieven stranden soms na een geslaagde start als nog door geldgebrek. Een startsubsidie kan vaak verkregen worden op non-profit basis, terwijl voor de continuïteit van het initiatief dit op een gegeven moment geld moet gaan opbrengen. Bij de start moet er helderheid zijn over het verdienmodel. Hierbij kan Leader faciliteren.

Cultuurhistorische en landschappelijke waarden zijn goed bekend maar laten zich niet gemakkelijk vermarkten. In paragraaf 2.1 is al gezegd dat Noardwest onderdeel uitmaakt van het internationale Waddengebied - Werelderfgoed én het grootste natuurgebied van West-Europa - dat zich van Den Helder tot aan het Deense Esbjerg uitstrekt. Water vormt de blauwe lijn in deze streek, zowel buitendijks de zee, als binnendijks het water van de talloze kanalen, vaarten, stadsgrachten, sloten en meren. De voormalige Middellzee, met de Slachtedyk als opvallend landschapselement, bepaalt nog steeds het landschap. Het benutten van de cultuurhistorische en landschappelijke waarden wordt als kans gezien voor Noardwest Fryslân¹⁸. Maar om deze waarden te vermarkten - en ook minder van subsidie afhankelijk te worden - hebben we nieuwe werkwijzen en andere verdienmodellen nodig. Het in 2011, met behulp van Leader geld, opge-

¹⁸ Bron: Streekagenda Noardwest Fryslân

stelde gebiedsprofiel 'Waddenland van Overvloed' biedt als inspiratiedocument bijvoorbeeld aanknopingspunten voor de toeristische sector.

ZELFSTURING MET ONDERSTEUNING

Aan de ene kant zien we hoe bewoners/dorpen en ondernemers initiatieven nemen en zelf problemen gaan aanpakken. Aan de andere kant zien we hoe overheden zoeken naar manieren om hun nieuwe rol (als partner en regisseur) het beste uit te voeren en vertrouwen te krijgen in de betrokkenheid, verantwoordelijkheid en kracht van ondernemers en bewonersorganisaties. Als Streekambassadeurs willen wij in deze transitie een voortrekkersrol vervullen.

De betrokkenheid van bewoners en ondernemers is een uitstekende basis voor de transformatieopgave van verzorgingsstaat naar doe-democratie. De LEADER aanpak vinden we uitermate geschikt om dit veranderingsproces te faciliteren en de capaciteit tot zelfsturing verder te versterken. Bewoners en dorpsbelangen kunnen een nieuwe rol gaan spelen, voor zaken als krimp, bestemmen leegstand en het onderling afstemmen van voorzieningen tussen dorpen. LEADER kan ook inspiratie opdoen van de recente ervaringen met betrokkenheid van burgers, zoals bij de projecten 'Jonge Friezen Foarút' en 'Village Image'.

LAG NIEUWE STIJL: STRATEGIE MET GEBIED UITVOEREN

In deze tijd van (demografische) krimp en een terugtrekkende overheid wordt 'doe-democratie' een noodzakelijkheid. Vernieuwing zoeken wij in de manier waarop we als LAG met Streekwurk samenwerken met de inwoners van Noardwest: wij zoeken nieuwe werkvormen (digitaal en participatief) om uiteenlopende doelgroepen te betrekken. Wij willen bouwen aan een breed netwerk in de streek, waarmee we de strategie gaan uit-

voeren. Dat betekent dat we niet op subsidieaanvragen gaan wachten, maar dat we samen met burgers, dorpen, (sociaal/maatschappelijk) ondernemers en maatschappelijke partijen actief bouwen aan projecten. Wij investeren in ontwikkelprocessen, betrekken onderwijsinstellingen en andere relevante partijen. In tegenstelling tot de vorige LEADER-perioden leggen wij minder nadruk op projecten werven. Wij willen in de komende periode meer mobiliseren en aanjagen. 'Brûsplakken', denktanks en Noardwest Kafees over onderwerpen waar nieuwe kansen komen of waar knelpunten opgelost moeten worden. We helpen bij het zoeken van partners en cofinanciering voor grotere projecten. We ondersteunen trainingsprogramma's voor dorpsbelangen voor betere zelfsturing en bijvoorbeeld gildevorming in het regionale MKB. Last but not least: veel nadrukkelijker jongeren betrekken en actief inzetten bij de uitvoering van activiteiten.

Spelers in het veld

Het speelveld wordt bepaald door de thema's en actielijnen die benoemd zijn als meest belangrijk voor de streek. De 'Kamers van Verandering' geven hiervan een overzicht. Hieronder een overzicht van een aantal belangrijke spelers. Dit overzicht is niet uitputtend, wij blijven investeren in een groeiend netwerk, overtuigd als we zijn dat er gaande de rit steeds weer nieuwe spelers in beeld kunnen komen.

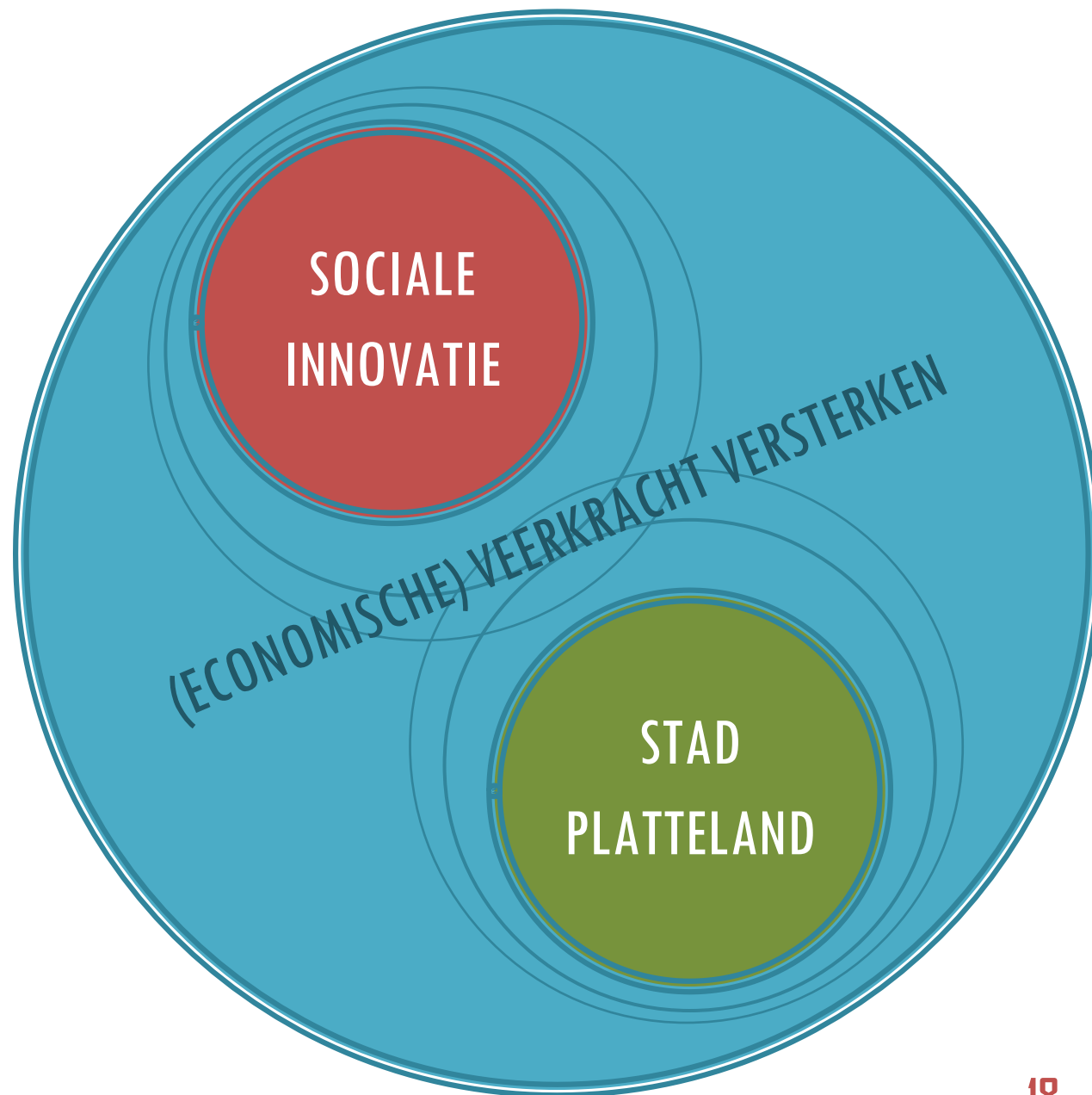
- Hogescholen, University Campus Fryslân, Nordwin, ROC's, Maritieme Academie, voortgezet onderwijs.
- Watercampus, Wetsus, uitvinders/innovators, Innovatie Netwerk.
- Netwerk Duurzame Dorpen, Duurzaam Door, KNHM.
- Dorpsbelangen, (dorps)coöperaties, burgers, sociaal ondernemers.
- Zorg- en welzijnsorganisaties, woningcorporaties, (basis)scholen.
- Provincie, Streekwurk, gemeenten, Stadsregio, gebiedsteams.

- Stichting Leeuwarden - Fryslân 2018, STIPE, Keunstwurk, cultureel ondernemers, Hafabra, toeristische/horeca ondernemers.
- LTO, Landbouw (verschillende typen boeren: productiegerichte landbouw en biologische/duurzame/verbrede landbouw), Nederlandse Visserbond en Visserijvereniging Ons Belang.
- Jonge/startende ondernemers, internetondernemers.
- Cultuurhistorische verenigingen/stichtingen, historici, particuliere (huis)eigenaren, musea en organisaties voor nijverheden en (oude) ambachten.
- Natuur- en landschap organisaties, FMF, Werelderfgoed Waddenzee, Nationaal Park De Alde Feanen.
- Grote (industriële) bedrijven/werkgevers (bijvoorbeeld in Harlinger haven & Smeding in Sint Annaparochie).
- KVK, UWV, DBF.
- Banken, Crowdfunding, Fondsen.

Met een groot deel van bovenstaande partijen is tijdens de vorige Leader programma's, het Europees Visserij Fonds (Duurzame ontwikkeling van Visserijgebieden) en de periode Plattelânsprojekten al een relatie opgebouwd. In de nieuwe periode, waarin we op een vernieuwende manier willen samenwerken, gaan we daar verder in investeren.

3. STRATEGIE

'We gooien twee stenen in de vijver.'

3.1 VEERKRACHTIG NOARDWEST FRYSLÂN

Versterken van de (economische) veerkracht van Noardwest Fryslân

Het overzicht 'Kamers van Verandering' bevat de basiselementen voor onze strategie. In afbeelding 1 'Twee stenen in de vijver' wordt de kern van onze strategie uitgebeeld. Het algemene doel van onze strategie is het 'versterken van de (economische) veerkracht van Noardwest Fryslân'. Dit sluit naadloos aan - als anticipeerstrategie waarbij de sterkten en kansen van het gebied de kracht vormen om op voort te bouwen - op het overkoepelende LEADER thema 'krimp, nu of in de nabije toekomst'. We willen gericht een aantal bewegingen in gang zetten die voor een economische impuls zorgen: voldoende werkgelegenheid in Noardwest Fryslân, zodat we jongeren kunnen binden aan de streek en de leefbaarheid, ondanks de demografische ontwikkelingen en de terugtrekkende overheid.

We zetten ons vol enthousiasme in voor de veerkracht van Noardwest Fryslân onder het motto:

Werk maken van burgerinitiatief! Het is niet wat we kunnen doen dat telt, maar wat we werkelijk doen. We worden geïnspireerd door de woorden van een wijze man: 'er gebeurt niets, tot iets beweegt' (Albert Einstein). Wij brengen een eerste beweging op gang - een rimpeling - door twee stenen in de vijver te gooien: sociale innovatie en stad-platteland verbinding.

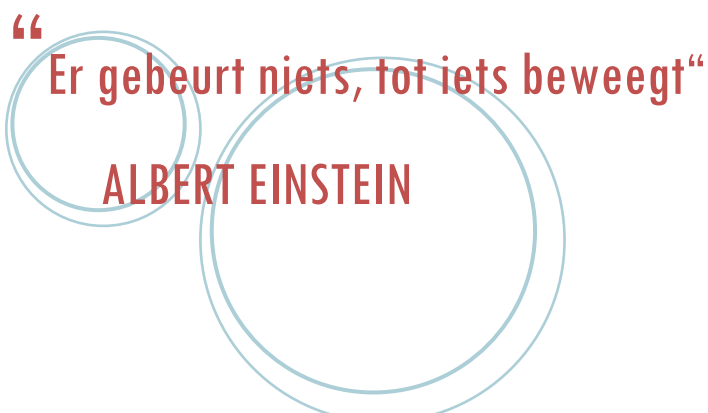
Wij denken het maximale resultaat te kunnen behalen door:

- te focussen op twee (deel)thema's: sociale innovatie & stad-platteland relaties met een beperkt aantal actielijnen;
- initiatiefnemers, burgers, ondernemers, maatschappelijke organisaties, onderwijs en overheden op nieuwe manieren te faciliteren en met elkaar te verbinden.

3.2 THEMA: SOCIALE INNOVATIE

Waar zetten we primair op in

Sociale innovatie draait om *initiatieven van mensen en organisaties gericht op innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken*¹⁹. Dit sluit perfect aan bij ons hoofddoel 'versterken van de (economische) veerkracht'. Toch voelen we de behoefte om iets meer richting mee te geven binnen dit thema. Centraal binnen dit thema staat: *bevorderen van werkgelegenheid om mensen, in het bijzonder jongeren, te binden aan de streek; verbinden van on- en offline bedrijvigheid; het initiëren van nieuwe verdienmodellen en het ondersteunen van bewoners en dorpsbelangen bij zelfsturing.*

¹⁹ Bron: De kracht van sociale innovatie – AWT (januari 2014)

Wat we verder onderzoeken en ontwikkelen

Binnen dit thema willen we onderzoeken, experimenteren en kennisdelen op het gebied van nieuwe toepassingen voor leegstaande en vrijkomende gebouwen/panden.

Het rijke industrieel en intellectueel verleden is een inspiratiebron. Wat kunnen we van dat verleden leren, om ook in deze tijd met alles wat de streek aan middelen en kennis biedt de economie een impuls te geven? Hierbij willen wij aanvullend, fan-ûnderen-op, werken op ontwikkelprojecten uit de Streekagenda Noardwest Fryslân ('fan-boppe-ôf').

De geschiedenis inspireert ons om nieuwe wegen in te slaan en nieuwe mogelijkheden te onderzoeken. Voor nijverheidsindustrie en scheepvaart gerelateerde MKB-bedrijven zijn er mogelijkheden, mits ze in een eigentijdse jas gestoken worden en aansluiten bij de jonge generatie van Noardwest.

We willen een beter beeld krijgen van ongelijkheden: Dreigt er ergens een kloof te ontstaan? Is er sprake van groeiende verschillen tussen arm en rijk, laag- en hoogopgeleid, jong en oud?

Potentie van sociale innovatie

WERK EN JONGEREN

Een extra gevaar dat de demografische ontwikkeling in Noardwest met zich meebrengt is dat er een versnelde uitstroom van jongeren ontstaat, omdat ze onvoldoende ontwikkelingsmogelijkheden voor zichzelf in de streek zien. Een belangrijke vraag is: onder welke voorwaarden zijn jongeren bereid op het platteland te blijven of zich er vanuit de stad juist te

vestigen? De aanwezigheid van werk is dan essentieel. Thuiswerken in loondienst of als micro-onderneming neemt steeds verder toe. Concepten als 'Seats2Meet' en 'Seats4Silence' zijn erg interessant voor Noardwest, als instrument om jongeren te binden aan de streek maar ook in relatie tot het thema 'Relatie Stad-Platteland'.

Er dreigt de komende jaren een tekort aan arbeidskrachten in de lagere beroepen te ontstaan. Dit is een gegeven waar onze streek een passend antwoord op kan hebben. Bij banen, waarbij het werken met de handen een voorwaarde is, kan ingezet worden op het ooit benoemde Meester-Gezel principe: bij de restauratie/aanpassing van leegstaande gebouwen bijvoorbeeld kunnen ervaren specialisten hun kennis, die verloren dreigt te gaan, overdragen aan jonge ambachtslieden.

VOORZIENINGEN

Door de demografische veranderingen en de terugtrekkende overheid kan niet elk dorp alle voorzieningen houden. De komende jaren moeten er lastige keuzes gemaakt worden. Deze moeten niet van bovenaf opgelegd worden. Dorpen moeten in staat zijn, of gesteld worden, zelf keuzes te maken waar bepaalde voorzieningen, als scholen, dorpshuizen, (buurt)zorg, zwembaden, sportfaciliteiten, e.d. blijven. Leader kan ondersteunen met netwerken en expertise en kan verschillende initiatieven met elkaar in contact brengen.

VRIJKOMENDE GEBOUWEN

Als gevolg van krimp heeft Noardwest te maken met een groeiend aantal leegstaande en nog vrijkomende gebouwen. Dit zijn zowel scholen als boerderijen en fabrieksgebouwen. Ook zijn er bouwkavels die (nog) niet worden ingevuld. Een oplossingsrichting voor dit probleem zien we in (tijdelijke) creatieve invulling.

B.3 THEMA: RELATIE STAD - PLATTELAND

Waar zetten we primair op in

Er zijn tal van relaties tussen het platteland van Noardwest en de steden Leeuwarden²⁰, Franeker en Harlingen op het gebied van onder meer: voedsel(kringlopen), werkgelegenheid, recreatie, voorzieningen, cultuur, ontmoeting en educatie. Door de relaties tussen de steden en het platteland te verstevigen dragen we bij aan een (economisch) veerkrachtigere streek. Het creëren van werkgelegenheid staat ook bij dit thema centraal. Onze prioriteiten liggen bij: het vasthouden en versterken van de economische impuls die Leeuwarden – Fryslân 2018 voor de streek creëert; ontwerpen van verdienmodellen voor cultuurhistorische en landschappelijke waarden; in beeld brengen en realiseren van praktische kringlopen.

Wat we verder onderzoeken en ontwikkelen

We willen op zoek naar (nieuwe) manieren om de spanning (schaalvergroting in relatie tot landschap) tussen de landbouw en de leefomgeving waar mogelijk te verminderen. We grenzen aan het Werelderfgoed Waddenzee en hebben op het grondgebied van onze streek een Nationaal Park. Dit levert kansen op voor economische en ecologische ontwikkeling, maar die weten we nog onvoldoende te benutten. We zien hier een transnationale actielijn om te leren van initiatieven in vergelijkbare gebie-

²⁰ De steden Harlingen en Franeker evenals het platteland van de gemeente Leeuwarden behoren tot deze regio. Hoewel de stad Leeuwarden formeel géén onderdeel van de regio uitmaakt zien we binnen dit thema wel mogelijkheden voor (samenwerkings)projecten met Leeuwarden, onder andere doordat onderwijs en kennisinstellingen belangrijke partners zijn binnen dit thema. Stad-Platteland relatie is ook onderwerp van een verkennend traject dat in streekagendaverband (top-down) vorm krijgt. Ook daarbij is de stad Leeuwarden een belangrijke 'partner'.

den elders in Europa ook in relatie tot Lwd2018. We willen in beeld brengen wat de kansen en economische potentie van zilte teelten en precisie landbouw zijn en ondersteunen bij experimenten en onderzoek waarbij samengewerkt wordt tussen boeren/ondernemers en studenten/(hoge)scholen. We willen de mogelijkheden van stad-platteland relaties (werkgelegenheid, studie, onderzoek en innovatie) op het gebied van watertechnologie onderzoeken. Ook de mogelijke spin-off van ontwikkelingen/innovaties van de Harlinger havens naar de regio willen we duidelijker in beeld brengen.

Stad-Platteland relaties met potentie

BOER & BURGER

Het begrip tussen boer en burger is de laatste decennia achteruit gegaan. De boer, die vroeger veel personeel had wonend rondom de boerderij, is met steeds minder personeel gaan werken. Hierdoor is de binding en het contact met de directe omgeving ook verminderd. Men heeft zich niet altijd voldoende gerealiseerd, dat deze situatie aan het ontstaan was. Hoewel er soms anders over gedacht wordt, hebben boer en burger elkaar nodig: de één produceert wat de ander consumeert. Om wederzijds weer beter met elkaar in contact te komen, kunnen verschillende initiatieven worden ontplooid, waarbij meer begrip voor elkaar ontstaat en de burger letterlijk een kijkje achter de schuurdeuren neemt en de innovatieve landbouwer aan het werk ziet. Daarbij kan gedacht worden aan betrokkenheid van boeren bij stadslandbouw, schooltuinen, maar ook open dagen met wandel/fietsroutes jaarlijks langs verschillende boerderijen en excursies naar kleinschalige, verwerkende bedrijven in de streek. Het onderwijs als basisscholen, Nordwin College, Friesland College en Friese Poort samen met de Agrarische Jongeren Fryslân in de streek kunnen een

duidelijke rol spelen. De LAG kan een initiërende rol spelen en partijen prikkelen hier mee aan de slag te gaan.

WAAR KOMT ONS VOEDSEL VANDAAN?

Er is een groeiende interesse bij de consument met betrekking tot waar zijn voedsel vandaan komt. Deze trend zet de komende jaren voort. Hoewel de economie iets aantrekt, zijn er nog veel bouwkvelds die verpauperd zijn, zowel in de stad als in de dorpen op het platteland. Het met elkaar opzetten van volkstuinen waarin groente en fruit worden verbouwd, het opzetten van onderhoudsgroepen van de dorps-/stadstuinen, het betrekken van sociaal minder actieve bewoners hierin, kan met steun van de LAG in beweging worden gebracht. Het doel is dubbel: er wordt weer geleerd wat de waarde van voedsel is, hoe en wanneer het groeit en het brengt mensen letterlijk met elkaar in gesprek en levert voeding op die met elkaar gedeeld wordt.

VERBINDEND VERLEDEN

Vaarwegen, variërend van sloten tot brede kanalen, hebben stad en platteland al lang verbonden. Was dat vroeger uit nood geboren door het ontbreken van goede wegen, tegenwoordig bekijken stedelingen het platteland meer en meer voor hun plezier vanaf het water. De ontwikkelingen die er al gaande zijn, de Friese Elfstedenvaartroute en Friese Merenroute, nodigen uit tot nieuwe initiatieven op het gebied van het maken van fysieke aansluitingen op en het ontwikkelen van kleine en middelgrote faciliterende bedrijven langs de routes. Hierbij wordt gedacht aan vaak nog ontbrekende toiletten, kleine horeca, fietsverhuur om in de dorpen te komen, aanlegsteigers met minicampings en/of trekkershutten, verhuur van kano's, waterfietsen e.d.. Middels nieuw op te starten verbindende wandel-/fietsroutes vanaf aanlegplaatsen kan de stedeling het platteland

(verder) ontdekken, zowel de dorpen als het platteland er omheen. Onderweg ontmoeten stedeling en dorpeling elkaar en zullen met elkaar in gesprek raken. Er zijn nog volop kansen in de streek op dit gebied, waarbij de LAG het initiatief kan nemen om partijen middels informatieavonden met elkaar in contact te brengen. Denk bijvoorbeeld aan een toeristische route langs voormalige states en herenboerderijen aan de Hoarnestreek en aan het Fiskpaad langs de Friese kust. Projecten die hieruit ontstaan kunnen vervolgens begeleid worden.

ZORG

De overheid trekt zich ook op zorggebied meer en meer terug en meteen groeit door onder meer de vergrijzing in de streek de zorgbehoefte. Dat kan in de toekomst leiden tot problemen in de streek. Gelukkig zijn er ook kansen op dit gebied, waar de LAG een rol in kan spelen. De nieuwe technische ontwikkelingen maken steeds meer controlerende zorg op afstand mogelijk. De LAG kan Noordwest Kafees organiseren waarop gericht wordt uitgenodigd en professionele en vrijwillige partijen met elkaar kennis maken en samen verder initiatieven kunnen ontplooiën, die vervolgens vanuit de LAG ondersteund kunnen worden. Ook kleinschalige, lokale initiatieven op het gebied van zorg op maat kunnen als pilotprojecten worden ondersteund en begeleid door de LAG.

3.4 INTEGRALITEIT

Streekagenda Noardwest Fryslân

De Streekagenda Noardwest Fryslân gaat over de uitdagingen, streefbeelden en kansen voor de streek Noardwest Fryslân. De uitdagingen waar de streek mee te maken heeft liggen op het terrein van bevolkingstrends, groen-blauwe opgaven en op sociaal-economisch terrein. In de Streek-

agenda is hiervoor een ‘gezamenlijke agenda’ opgesteld rond de drie centrale thema’s: Economie, Bereikbaarheid en Leefbaarheid. Hieraan gekoppeld zijn de doelen en ambities voor de komende jaren uitgewerkt in een uitvoeringsprogramma. De programmatische aanpak van de Streekagenda en de in deze LOS voorgestelde ‘fan ûnderen-op aanpak’ zijn wezenlijk anders van karakter. Toch hebben beide ‘programma’s’ veel inhoudelijke raakvlakken en zijn daarmee ook complementair aan elkaar.

Iepen Mienskipsfûns

Voor het Iepen Mienskipsfûns (IMF) voegde provincie Fryslân zeven budgetten samen met als doel sneller en slagvaardiger de energie in de ‘mienskip’ te faciliteren. In het fonds zijn middelen opgenomen van programma’s op het gebied van leefbaarheid, openbaar vervoer, sociale innovatie, krimp, culturele activiteiten, zorg en lokale energie. De werkwijze van het IMF sluit naadloos aan op onze LEADER-werkwijze.

Noordelijk Ambitie Statement Duurzaam Door 2014-2017

DuurzaamDoor is een kennisprogramma dat de ontwikkeling naar een groene, duurzame economie helpt versnellen en doorbraken helpt realiseren. Centraal staan maatschappelijke vraagstukken over energie, water, biodiversiteit, grondstoffen en voedsel. In aansluiting op het landelijk programma leggen de noordelijke provincies daarbij accenten op processen waar een grote impact door sociale innovatie te verwachten valt. Het gaat dan om:

- maatschappelijk verantwoord ondernemen;
- integrale gebiedsontwikkeling;
- duurzaam produceren en consumeren;

- onderwijs gerelateerde vraagstukken²¹.

De thema’s, processen en (bottom-up) werkwijze vertonen grote overeenkomsten met deze LOS. Wij zien dan ook mogelijkheden om vanuit beide programma’s gezamenlijk (kennis)projecten uit te werken.

Samenwerking met andere Leader gebieden

In het kader van deze LOS wordt ook weer samenwerking gezocht met internationale partners. In de vorige Leaderperiode hebben we diverse uitwisselingen en samenwerkingsprojecten tot stand gebracht met o.a. Noordduitse en Ierse LEADER regio’s. Opnieuw samenwerken met deze gebieden laten we nog open, vooral ook omdat we de internationale samenwerking gezamenlijk met buurgebied Noordoost Fryslân willen oppakken. Beide Noordfrieze regio’s hebben in de afgelopen programmaperiode ervaring opgedaan met transnationale samenwerking.

De opbrengst van deze grensoverschrijdende samenwerking is tastbaar aanwezig in uitgevoerde projecten en bovenal in de ‘mindset’ van de deelnemers, vertegenwoordigers van beide Noordfrieze regio’s. Verbreding van eigen horizon en deskundigheidsbevordering door een blik in andermans keuken zijn minder tastbaar, maar zeer waardevol gebleken.

Ook in de LEADER3 periode willen wij samen met de LAG Noordoost Fryslân, transnationale samenwerking aangaan. Het traject dat onze centrumgemeente Leeuwarden doorloopt naar 2018, wanneer het zich Culturele Hoofdstad van Europa mag noemen, biedt hiervoor aanleiding en uitda-

²¹ Bron: www.duurzaamdoor.nl |

Noordelijk Ambitie Statement Duurzaam Door 2014-2017

gingen. Aan de relatie Stad-Platteland (Bidbook-lijn City and Countryside), centraal thema binnen deze LOS en in een ander regionaal samenwerkingsverband: stadsregio Leeuwarden, wordt door Noardwest en Noard-oost Fryslân al gezamenlijk inhoud gegeven. Met de opgedane ervaring op zak verwachten we gezamenlijk met de LAG van Noardwest in de loop van 2016 met een transnationaal projectplan en partnersearch te starten.

5. SAMENVATTING LEADER STRATEGIE NOARDWEST FRYSLÂN

3.5 MEETBARE DOELEN: ACTIELIJNEN

ACTIELIJN	OUTPUT STREEFWAARDEN	GEWENST EFFECT
SOCIALE INNOVATIE		
I Zelfsturing van dorpen stimuleren	15 initiatieven gericht op het (lokaal) opwekken van duurzame energie, verkorten van voedselketens, het zelf beheren van de openbare ruimte, het ontwikkelen van (buurt)zorgconcepten (businesscase) of vergelijkbare initiatieven.	Dorpen zijn zelfbewuster, zelfredzaam, en financieel zelfstandiger en hebben bijgedragen aan een inclusieve en duurzame samenleving.
II Nieuwe verdienmodellen initiëren	8 initiatieven op het gebied van (proces van) vinden/samenstellen van nieuwe verdienmodellen (bijvoorbeeld crowdfunding of experimenten met additionele financieringsbronnen).	Initiatieven zijn minder afhankelijk van subsidie en hebben werkgelegenheid opgeleverd.
III On- en offline bedrijvigheid verbinden	5 initiatieven die traditionele bedrijvigheid (maakindustrie, landbouw, nijverheid) met modernere vormen van online-bedrijvigheid verbinden.	Initiatieven hebben de integratie en synergie tussen 'oude' en 'nieuwe' economie bevorderd.
IV Sociaal ondernemerschap stimuleren	4 initiatieven gericht op sociaal ondernemerschap (bijvoorbeeld in het lokale en regionale sociale domein).	Initiatieven vergroten de veerkracht van lokale gemeenschappen in het sociale domein.

6. ACTIELIJNEN

RELATIE STAD-PLATTELAND			
V	Economische impuls lwd2018 vasthouden en versterken	5 praktische toepassingen met betrekking tot stad-platteland relaties op basis van de ervaringen die zijn opgedaan bij andere evenementen (nationaal/internationaal). 4 toepassingen internationaal, jongeren, voedsel en landschap, 1 toepassing binnen LWD2018.	Initiatieven hebben een impuls aan creatieve netwerken gegeven en hebben Noordwest Fryslân (ook internationaal) op de kaart gezet. Jongeren hebben meer zelfbewustzijn en 'Sense of Place' ontwikkeld.
VI	Verdienmodellen voor cultuurhistorie en landschap initiëren	3 initiatieven voor het ontwerpen van een model om (groepen van) ondernemers in het gebied te laten verdienen aan de kwaliteiten van cultuurhistorie en landschap.	Initiatieven hebben bijgedragen aan verbreding en versterking van de plattelandseconomie (aansluitend bij het verhaal van de streek: 'Waddenland van overvloed').
VII	Realiseren van praktische kringlopen	3 initiatieven die zich richten op kringlopen die stad en land op een duurzame manier met elkaar verbinden.	Initiatieven hebben bijgedragen aan CO2 vermindering en het verkorten van voedsel-, stikstof- en fosfaatketens.
INTEGRAAL: ECONOMISCHE IMPULS			
VIII	Richten op werkgelegenheid	Jaarlijks 2 Noordwest Kafees voor ondernemers en initiatiefnemers.	Initiatieven hebben werkgelegenheid opgeleverd.
ONDERSTEUNEND			
IX	Onderzoek & experiment	Jaarlijkse onderzoeksprogramma (als onderdeel jaarplan) en daaruit voortvloeiend totaal 8 onderzoeken en/of experimenten.	Onderzoeken en experimenten hebben voor meer inzicht gezorgd over specifieke ontwikkelingen, zoals benoemd in het overzicht 'Kamers van verandering'.

6. ACTIELIJNEN (VERVOLG)

4. ACTIVITEITENPLAN

4.1 FASERING

Het nieuwe LEADER programma delen we op in drie fasen:

- Voorbereiding LOS (medio 2014 – zomer 2015).
- Uitvoering LOS.
- Afronding en afrekening LOS.

4.2 VOORBEREIDING LOS

Medio april is de concept LOS afgerond. Wij begeleiden de concept LOS tot definitieve vaststelling en voeren, ondersteund door Streekwurk Noardwest, de volgende werkzaamheden uit:

- indiening LOS bij het college van Gedeputeerde Staten van de provincie Fryslân (GS-Fryslân);
- verwerken van advisering van de landelijke advies commissie tot de definitieve LOS;
- definitieve indiening LOS ter vaststelling bij GS-Fryslân;
- opstellen communicatieplan;
- starten en uitvoeren van een wervingscampagne voor nieuwe leden van de LAG;
- opzetten en uitwerken van de uitvoeringsorganisatie zoals in hoofdstuk 5 beschreven.

4.3 UITVOERING LOS

Activiteiten

In paragraaf 3.5 is een overzicht gegeven van wat we per actielijn concreet willen bereiken. Onderstaand geven we een overzicht hoe we dat willen gaan doen.

PROCESSEN EN PROJECTEN (LEADER SUBMAATREGEL 2)

- We willen projecten en processen in de samenleving in gang zetten:
 - » Via een call for proposals (tendersystematiek, zie ook paragraaf 7.2);
 - » Via speciaal daarvoor georganiseerde informatiebijeenkomsten;
 - » Via Noardwest Kafees, waarin LAG partijen bijeen brengt, mogelijke initiatieven voor de thema's presenteert en bezoekers wordt gevraagd de suggesties uit te werken tot een concrete aanvraag;
 - » LAG neemt initiatief voor een aantal pilots om met behulp daarvan nieuwe initiatieven te genereren.

SAMENWERKING (LEADER SUBMAATREGEL 3)

- We zoeken samenwerking met andere LEADER-gebieden in Fryslân en daarbuiten, ook met gebieden in andere landen in Europa. Vooraf zal, samen met betreffende LEADER-regio's, worden aangegeven met welk doel de samenwerking wordt opgezet, welke resultaten worden beoogd en hoe vervolg zal worden gegeven aan de samenwerking (zie paragraaf 3.4).

DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING (LEADER SUBMAATREGEL 2 EN 4)

- Wij gaan actief de Leader Ontwikkelingsstrategie ‘aan de man en de vrouw brengen’ om initiatieven te genereren. Daarbij worden ook trainingen worden aangeboden ter ondersteuning van initiatiefnemers en aanvragers en mogelijkheden voor bevordering van deskundigheid om kwalitatief goede projecten te kunnen ontwikkelen, uitvoeren en verantwoorden. Daarbij wordt een beroep gedaan op provinciale organisaties die op die terreinen de nodige kennis en ervaring in huis hebben. Ervaringen met zowel processen als uitvoering worden gedeeld. Daarmee kunnen nieuwe initiatieven hun voordeel doen. Kennis verworven bij eerder uitgevoerde initiatieven willen we elders in het gebied graag opnieuw inzetten. Voor initiatieven die regelmatig om dezelfde expertise vragen, organiseren we in samenwerking met bestaande netwerken zelf expertmeetings en eventueel langdurige ‘Communities of practice’.

COMMUNICATIE

- De LEADER Ontwikkelingsstrategie is bedoeld om de veerkracht van de streek te vergroten. Vele organisaties kunnen daar een bijdrage aan leveren. Wij willen met deze organisaties communiceren via sociale media, maar ook via lokale en regionale radio en TV (Radio Eenhoorn, Omrop Fryslân) en de geschreven pers, zoals LC, het FD en de huis-aan-huisbladen. Ook werken we met een digitale nieuwsbrief. Na vaststelling van de LOS stellen we een communicatieplan op. Ingezet wordt op promotie van en voorlichting over de LEADER-werkwijze. Gedurende de uitvoeringsjaren is de communicatie gericht op de behaalde resultaten, de samenwerking en kennisoverdracht. Bij de opzet en uitvoering van het communicatieplan maken we gebruik van:
 - » de huidige provinciale site van Streekwurk Noardwest Fryslân;

- » bestaande communicatie platforms, bijvoorbeeld Netwerk Duurzame Dorpen.

BESTUUR, ORGANISATIE EN ADMINISTRATIE (LEADER SUBMAATREGEL 4)

- De LAG wordt bij de uitvoering van de LOS ondersteund door Streekwurk Noardwest Fryslân (penvoerder). De provincie Fryslân heeft voor ondersteuning van de uitvoering in de streek een projectbureau in Franeker. Dit bureau kan gezien worden als het LEADER-loket ter ondersteuning van initiatiefnemers of andere geïnteresseerden. Het projectbureau voert de reguliere bureauwerkzaamheden uit die nodig zijn voor een goed functionerende LAG.

Borgen uitvoering LOS in de regio

We hebben als ambassadeurs een verbindende en faciliterende rol. Zowel bij het tot uitvoering brengen van de actielijnen als eventuele bijstelling gedurende de programma periode, is de regio zelf aan zet. We consulteren voorafgaand en tijdens de uitvoering, de betrokken partijen regelmatig en betrekken ze bij het uitvoeren van de actielijnen. We zoeken daarbij aansluiting bij de door de regio zelf georganiseerde bijeenkomsten die in het verlengde van die actielijnen plaats zullen vinden. Daarnaast brengen we partijen bij elkaar doormiddel van bijvoorbeeld de Noardwest Kafees. De uitkomsten van deze bijeenkomsten kunnen ons bewegen tot het bijstellen van de LOS, dit verankeren we dan in de jaarplannen.

4.4 AFRONDEN EN AFREKENING LOS

Het laatste uitvoeringsjaar krijgt een iets ander karakter dan de daaraan vooraf gaande jaren. Het laatste jaar willen we vooral initiatiefnemers goed begeleiden bij het (financieel) afronden van hun project.

Met deze werkwijze denken we vroegtijdig mogelijke vrijval in het programma in beeld te kunnen brengen. Die vrijval kunnen we vervolgens (voor kortlopende projecten) in een soort 'veegtender' aan het begin van het laatste uitvoeringsjaar inzetten.

De activiteiten zullen het laatste jaar vooral bestaan uit:

- balans opmaken;
- initiatiefnemers begeleiden bij het afronden van de processen en projecten en het leggen van een stevige basis voor een vervolg;
- inventariseren/rapporteren totale output en outcome LOS;
- starten van de financiële afwikkeling en openstellen en uitvoeren 'veeg-tender';
- mogelijk een oriëntatie op een nieuwe LEADER-periode.

5. ORGANISATIE

5.1 LOCAL ACTION GROEP

Rol en taken LAG

De sociale cohesie in Noardwest Fryslân is een belangrijke motor voor de leefbaarheid van het gebied. Die ‘fan ûnderen-op’ kracht willen we graag benutten voor het realiseren van de in hoofdstuk 3 geformuleerde doelen. Daar waar bestaande ‘fan ûnderen-op’ netwerken al doelen nastreven van deze strategie, zal de LAG vooral een faciliterende positie innemen. Bij faciliteren moet gedacht worden aan verbinden, inbreng van deskundigheid, procesondersteuning en financiële steun. Op onderdelen waar niet of onvoldoende ‘fan ûnderen-op’ activiteiten worden ontplooid, zal de LAG zelf als initiator en stimulator gaan optreden. In die gevallen heeft de LAG dus een aanjagende functie. Daarnaast wil de LAG actief de samenhang en synergie tussen de (bestaande) netwerken gaan versterken.

De LAG neemt meer dan voorheen een actieve rol in het begeleiden en initiëren van bottom-up streekprocessen. Daarnaast is de LAG ook deze Leaderperiode weer verantwoordelijk voor het selecteren en beoordelen van projecten die voor financiële steun ‘aankloppen’.

De belangrijkste taken van de LAG en haar leden zijn:

Algemeen:

- Initiëren, koers bepalen en vaststellen van de strategie.

- Indien gewenst per jaar meer uitvoeringsfocus aanbrengen in de LOS (vastleggen in jaarplannen en in te zetten als toetsingsinstrument bij steunaanvragen).
- Advies uitbrengen aan het college van Gedeputeerde Staten van de provincie Fryslân (GS Fryslân), SNN en de Rijks Dienst voor Ondernemend Nederland (RVO) over de kwaliteit van de projecten.
- Zorgdragen voor een transparante uitvoering van de strategie door:
 - » verslaglegging van LAG vergaderingen en verslagen openbaar te maken
 - » jaarrapportages op te stellen met daarin o.a. aandacht voor:
 - verslaglegging projecten in uitvoering;
 - monitoring behaalde resultaten (output – outcome);
 - » heldere externe communicatie te voeren over de voortgang van de werkzaamheden.

Netwerken:

- Faciliteren (bijvoorbeeld door het organiseren van een ‘Noardwest Kafee’) en zelf een actieve rol in te nemen bij bestaande ‘fan ûnderen-op’ netwerken die zich richten op de doelen van de LOS.
- Zelf actief nieuwe netwerken initiëren die zich richten op streekgebonden ontwikkelingen/problematiek.

Projecten:

- Initiëren van projecten (bij projecten, waarvoor de LAG het initiatief heeft genomen kan een lid van de LAG participeren).
- Verbindingen leggen tussen projecten en initiatiefnemers.

- Er - samen met relevante partners - voor zorgen dat de opgedane kennis uit een Leaderinitiatief als een olievlek overgedragen wordt naar andere potentiële initiatiefnemers in het gebied.

Samenwerking:

- Contacten leggen met samenwerkingspartners in binnen- en buitenland.
- Inhoudelijke afstemming bewaken tussen de LOS en het projectprogramma van de samenwerkende overheden in Noardwest Fryslân, de Streekagenda Noardwest Fryslân, met het oog op synergie en complementariteit.

Bevoegdheden en rechtsvorm

GS hebben bepaald dat wij een grote mate van bevoegdheid krijgen over de uit te voeren activiteiten. Bij de selectie en advisering van subsidieaanvragen voor de diverse Leaderprojecten en processen krijgt de nieuwe LAG voor de cofinanciering van de in te zetten provinciale middelen een zwaarwegende adviesrol en voor de EU middelen een bindende advies rol.

Wij hebben er voor gekozen om als adviescommissie van de provincie Fryslân (artikel 81 Provinciewet) te gaan opereren. Aan de LAG als zelfstandig rechtspersoon kleven nogal wat risico's, bovendien beschikt de LAG niet over eigen financiële middelen.

Voor inzet van zowel de provinciale als de Europese middelen, wordt het advies van de LAG voorgelegd aan het college van Gedeputeerde Staten

van Fryslân. Gedeputeerde Staten kunnen voor wat betreft de inzet van de 'eigen' provinciale middelen van het LAG advies afwijken als de inzet van die middelen in strijd is met provinciale regels. Het advies van het college van Gedeputeerde Staten wordt voor verdere afhandeling door gezonden naar het RVO.

Profiel en samenstelling

ACTIEVE ROL

In de vorige LEADER periodes heeft de LAG zich naast een initiërende rol toch vooral gericht op het toetsen van projecten en beoordelen van steunaanvragen. De LAG 2015-2022 staat voor een heel andere opgave dan de LAG in voorgaande periode. Met het huidige economisch klimaat, een stijgende werkeloosheid, minder overheidsgeld, minder private investeringen en grote organisaties die zich noodgedwongen terugtrekken (zorgaanbieders en woningcorporaties), wijzigt ook de rol en de positie van de LAG voor deze nieuwe LEADER periode behoorlijk. Zo ook de samenstelling van de LAG. Meer dan voorheen zullen de leden van de LAG een actieve rol krijgen in het initiëren van bottom-up processen en projecten.

OMVANG LAG

Bij een actievere rol past ook een grotere mate van flexibiliteit. We kiezen voor een minimale bezetting van de LAG met 6 netwerkleiden en twee bestuurders (kerngroep). Afhankelijk van de prioriteiten en projecten waar de LAG zich mee bezig houdt willen we vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties of (gemeente)bestuurders op uitnodiging als adviseurs betrekken bij de beoordeling en/of de monitoring van projecten.

GEKWALIFICEERDE LAG-LEDEN UIT BESTAANDE NETWERKEN

In Noardwest Fryslân zijn al veel netwerken actief. Een groot aantal van die netwerken sluit nauw aan op de doelen van deze LOS. We leggen bij het samenstellen van de nieuwe LAG vooral verbindingen met die netwerken die in het verlengde liggen van de LOS-doelen. Bij het werven en de selectie wordt vooral gekeken naar professionele kwalificaties. Daar waar deze op onderdelen ontbreekt, moet de bereidheid aanwezig zijn deze middels scholing 'aan te vullen'. Het projectbureau Streekwurk Noardwest Fryslân kan hierbij faciliteren. De nieuwe LAG leden moeten woonachtig zijn in de regio. De netwerkleden opereren onafhankelijk en vertegenwoordigen geen belangenorganisatie. Ze vervullen hun adviesrol zonder 'last of ruggespraak'.

Concreet gaan we op zoek naar LAG leden met de volgende competenties:

- dient kennis te hebben van het gebied;
- dient te beschikken over organisatorische en verbindende kwaliteiten om nieuwe 'bottom-up' processen en projecten te initiëren;
- dient enige ervaring te hebben met 'bottom up' werkwijze;
- dient een erkende positie te hebben in het gebied bij voorkeur participierend in één of meerdere reeds bestaande netwerken die aansluiten op de actielijnen van deze LOS;
- dient, vooral op het gebied van nieuwe samenwerkingsvormen en 'verdienmodellen', innovatie denkkracht te kunnen ontwikkelen;
- dient projectmatig te kunnen werken;
- dient te beschikken over goede communicatieve vaardigheden.

Bij het werven van de LAG-leden wordt rekening gehouden met een goede balans voor wat betreft spreiding over het gebied, verhouding man/vrouw, maar ook leeftijdsopbouw. Nog onvoldoende wordt de denkkracht van de generatie tot 30 jaar benut en juist die moeten een belangrijke rol krijgen bij sociale innovatie. Zeker daar waar het gaat om het bestrijden van jeugdwerkloosheid, het praktisch gericht maken van opleidingen en het binden van jongeren aan de streek (vervolg op Jonge Friezen Foarút), is de inbreng van deze doelgroep onmisbaar.

De LOS is zo opgesteld dat er ingespeeld kan worden op nieuwe ontwikkelingen. Een dergelijke open aanpak heeft ook gevolgen voor de samenstelling en omvang van de LAG. Mochten er zich gedurende de uitvoering van de LOS nieuwe ontwikkelingen of kansen voordoen, waarvoor de zittende LAG onvoldoende expertise 'in huis' heeft, dan wordt de LAG zo nodig tijdelijk en eventueel definitief uitgebreid.

BESTUURDERS OVERHEDEN

In de LAG zal tenminste één gemeentelijk bestuurder uit de Stuurgroep Streekagenda Noardwest Fryslân zitting gaan nemen. Het betreft een bestuurder die gezien zijn/haar portefeuille, sterk betrokken is bij de doelen en actielijnen van deze LOS. De Stuurgroep Streekagenda Noardwest Fryslân is gevraagd om één gemeentelijke vertegenwoordigende bestuurder aan te wijzen. Deze maakt zich kenbaar, vanwege betrokkenheid bottom-up proces en LEADER-affiniteit en wordt namens samenwerkende overheden Noardwest Fryslân voorgedragen bij de LAG nieuwe stijl. Daarnaast zal de gebiedsgedeputeerde zitting nemen in de LAG.

SAMENSTELLING LAG

Aansluitend op de hoofddoelen en de actielijnen zoeken we de LAG-leden in bestaande netwerken van:

- ondernemers en landbouw
- het sociale domein
- dorpsbelangen/coöperaties
- kennisinstellingen, duurzame innovaties
- cultuurhistorie, natuur en landschap
- Kulturele Haadstêd, Leeuwarden – Fryslân 2018

Gestreefd wordt om minimaal 2 LAG-leden te werven in de leeftijd tot 30 jaar, twee leden in de leeftijd van 30 jaar – 50 jaar en twee in de leeftijd ouder dan 50 jaar. Bovendien is de werving gericht op 50% man en 50% vrouw.

VOorzitterschap LAG

In voorgaande LEADER-periodes werd het voorzitterschap veelal overgelaten aan een vertegenwoordiger van een van de overheidspartijen, in Noordwest een zogenaamde gebiedsgedeputeerde. Bij het formeren en het maken van afspraken over de taakverdeling van de LAG-leden voor de periode 2015-2021 wordt dit opengelaten. Het is aan de LAG zélf wie het voorzitterschap op zich gaat nemen. Om de onafhankelijkheid van de LAG te benadrukken is het namelijk minder gewenst dat een vertegenwoordiger van een overheidsorgaan het voorzitterschap op zich neemt.

OPEN WERVINGSPROCEDURE NETWERKLEDEN LAG

Na het vaststellen van deze LOS en duidelijkheid over de besluitvorming van het college van Gedeputeerde Staten om ook Noordwest Fryslân aan te wijzen als LEADER-gebied, wordt gestart met de definitieve werving van

de nieuwe LAG. Op voorhand zijn 5 leden uit de huidige groep Streekambassadeurs als ‘kwartiermakers’ bereid de LOS uit te voeren en nieuwe LAG-leden te werven. Deze kwartiermakers beschikken over geruime ervaring uit de voorbije LEADER-periode en zijn intensief betrokken geweest bij de realisatie van deze LOS.

De leden van de LAG Noordwest worden geselecteerd op basis van de binnengekomen reacties op de publieke werving. De huidige LEADER-ambassadeurs²² en een bestuurlijke vertegenwoordiging uit de Stuurgroep Streekagenda Noordwest Fryslân formeren uit de sollicitanten de leden van de nieuwe LAG Noordwest Fryslân 2015-2022. De LAG leden worden voorgedragen aan en benoemd door het college van Gedeputeerde Staten van Fryslân. Tegelijk wordt ook het LEADER-reglement ‘LAG Noordwest Fryslân’ vastgesteld.

5.2 ORGANISATIE VAN DE UITVOERING

De uitvoering van deze LOS krijgt in Fryslân een extra steuntje in de rug. De provincie Fryslân heeft in 2015 naast cofinanciering voor de uitvoering van deze LOS ook het ‘Iepen Mienskipsfûns’ ingesteld. Dit subsidiefonds is evenals deze LOS gericht op het ondersteunen van projecten en processen die bijdragen aan het in stand houden of duurzaam verbeteren van de leefbaarheid op het platteland in Fryslân. In de voorbije LEADER-perioden is de uitvoering van de diverse strategieën ambtelijk ondersteund vanuit de provincie Fryslân. Gecombineerd met de uitvoering van het ‘Iepen Mienskipsfûns’ zal de provincie, afdeling Streekwurk, ook de werkzaamheden van de LAG ondersteunen en daarmee dus ook de uitvoering van deze LOS. Het projectbureau Streekwurk

²² Die te kennen hebben gegeven te willen stoppen/niet te willen solliciteren.

Noardwest Fryslân, gehuisvest in het Streekhuis te Franeker speelt hierbij een belangrijke rol.

Dit onderdeel van de provinciale afdeling Streekwurk zal voor de uitvoering van de LOS onder meer ondersteuning bieden bij de algemene werkzaamheden uitvoering LOS, secretariaat voering van de LAG, monitoring uitvoering processen en projecten. In hoofdstuk 7 zijn de taken van Streekwurk verder uitgewerkt.

6. FINANCIERING

6.1 OVERZICHT STEUNMAATREGELEN POP3 LEADER

Submaatregel	Beschrijving submaatregel	Begunstigden	Maximale EU-en publieke steun in %
1. Voorbereiding LOS	Het betreft hier de kosten voor het opstellen van de LOS, inclusief het overleg met de streek en het raadplegen van deskundigen. De LOS is tevens toetsingskader voor een te vragen projectsubsidies.	Begunstigden zijn direct de leden van de nieuw in te stellen LAG en indirect de rechtspersonen uit het plangebied Noordwest Fryslân.	100%
2. Uitvoering van LEADER-projecten	De uitvoering van concrete projecten die aansluiten bij de thema's en doelen van de LOS.	Rechtspersonen .	50%
3. Voorbereiding en uitvoering van regionale, interregionale en transnationale samenwerking	De voorbereiding en uitvoering van samenwerkingsactiviteiten van de LAG.	Rechtspersonen en de LAG.	Samenwerkingsactiviteiten LAG: 100% Samenwerkingsprojecten: 50%
4. Activiteiten LAG, training, administratie, promotie en voorlichting, monitoring en evaluatie	Subsidiabel zijn operationele kosten, personeelskosten, opleidingskosten, kosten PR, financiële kosten, kosten M&E en kosten voor aanjagen en faciliteren potentiële begunstigden.	In directe zin de LAG en de leden van de LAG, in indirecte zin de Rechtspersonen uit het gebied Noordwest Fryslân.	100%. Steun voor uitvoeringskosten en promotie gezamenlijk max. 25% van totale uitgaven ontwikkelingsstrategie.

6.2 GLOBALE KOSTENINDICATIE PER ACTIELIËN EN KOSTENSOORT

Het onderstaande overzicht geeft globaal inzicht in de te verwachten kosten per actielijn en kostensoort. Eerder in de LOS is al aangegeven dat een kosteninschatting moeilijk en in dit stadium nog slechts indicatief is te

geven. Verschuivingen in de kostenverdeling per submaatregel, maar ook binnen de submaatregelen kunnen (of zullen) ongetwijfeld nog voorkomen. Hierover wordt gerapporteerd in het jaarverslag.

Globale kostenindicatie per actielijn en per kostensoort

Maatregelen / kostensoort	Proceskosten (€)	Projectkosten (€)	Totalen (€)
<u>Submaatregel 2</u>			
Actielijn I: Zelfsturing van dorpen stimuleren	150.000	1.510.000	1.660.000
Actielijn II: Nieuwe verdienmodellen initiëren	180.000	790.000	970.000
Actielijn III: On- en offline bedrijvigheid verbinden	150.000	580.000	730.000
Actielijn IV: Sociaal ondernemerschap stimuleren	80.000	280.000	340.000
Actielijn V: Economische impuls lwd2018 vasthouden en versterken	200.000	580.000	780.000
Actielijn VI: Verdienmodellen voor cultuurhistorie en landschap initiëren	150.000	440.000	590.000
Actielijn VII: Realiseren van praktische kringlopen	90.000	440.000	530.000
Actielijn VIII: Richten op werkgelegenheid	80.000	470.000	550.000
Actielijn IX: Onderzoek & experiment	150.000	500.000	650.000
			6.800.000
<u>Submaatregel 3</u>			
Regionale samenwerking			62.500
Internationale samenwerking (voorbereidingskosten, uitwisseling kosten partners etc.)			190.000
			252.500
<u>Submaatregel 4</u>			
Kosten uitvoering; personeel Streekwurk			410.000
Overige kosten (LAG kosten, promotie, etc.)			390.000
			800.000
TOTAAL			7.852.500

Submaatregel	Kosten thema Sociale Innovatie	Kosten thema Relatie Stad-Platteland	Totale kosten per submaatregel
1. Voorbereiding LOS	0	0	0
1. Uitvoering van LEADER-projecten	3.400.000	3.400.000	6.800.000
2. Voorbereiding en uitvoering van regionale, interregionale en transnationale samenwerking	127.500	125.000	252.500
3. Activiteiten LAG, training, administratie, promotie en voorlichting, monitoring en evaluatie	420.000	380.000	800.000
Totaal	3.947.500	€ 3.905.000	7.852.500

Dekking kosten POP3 LEADER Noordwest Fryslân

Submaatregel	Private partijen	%	Provincie	%	Gemeenten	%	EU	%	Totaal
1. Voorbereiding LOS	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0
2. Uitvoering LEADER-projecten	3.400.000	50%	1.360.000	20%	340.000	5%	1.700.000	25%	6.800.000
3. Voorbereiding en uitvoering van regionale, interregionale en transnationale samenwerking	12.500	10%	120.000	43%	0	0%	120.000	48%	252.500
4. Activiteiten LAG, training, administratie, promotie en voorlichting, monitoring en evaluatie	0	0%	400.000	50%	0	0%	400.000	50%	800.000
Totaal	3.412.500	44%	1.880.000	24%	340.000	4%	2.220.000	28%	7.852.500

6.3 DEKKINGSPLAN

Bij het opstellen van de financieringstabel hebben we per submaatregel de volgende uitgangspunten gehanteerd.

Submaatregel 1: Dekking voorbereiding LOS

In IPO verband is afgesproken dat de kosten voor deze submaatregel gedragen wordt door de provincies. Het gaat om de kosten voor:

- Onkostenvergoeding themaleden LAG.
- Communicatie rond het opstellen van de LOS.
- Kosten voor de organisatie van bijeenkomsten.
- Het schrijven van de LOS.

Submaatregel 2: Dekking uitvoering LEADER-projecten

Bij deze maatregel gaat het om de kosten voor de uitvoering van processen en projecten. **Deze ramen we op € 6.800.000. Daarbij gaan we uit van een minimale bijdrage van de private partijen van 50% en een EU bijdrage van 25%. De lokale overheden nemen het resterende bedrag voor hun rekening (provincie 20% = € 1.360.000 en de gemeenten 5%= € 340.000).**

Submaatregel 3: Dekking kosten samenwerkingsactiviteiten

De LAG ontplooit ook zeker deze leader periode samenwerkingsactiviteiten met andere Leader gebieden. Gedacht wordt o.a. aan samenwerking met collega leadergebieden in andere EU landen maar zeker ook met buur Leadergebied Noordoost Fryslân. De samenwerkingskosten zijn tot 100% subsidiabel **en projectkosten tot 50%**. Voor deze submaatregel is totaal € 252.500 beschikbaar. **Voor de bekostiging van projecten is rekening gehouden met een bijdrage van private partijen.**

Submaatregel 4: Dekking lopende kosten, promotie en voorlichting

Voor de lopende kosten willen we een totaal bedrag van € 800.000 reserveren. De provincie draagt € 400.000 (50%) bij aan deze submaatregel. Het betreft hier voornamelijk de provinciale personele kosten voor de uitvoering van de LOS.

De volgende te bekostigen werkzaamheden vallen onder deze submaatregel:

- Kosten regievoering LAG
- Communicatie en PR
- Administratie
- Kosten monitoring
- Faciliteren en ondersteunen LAG

Zekerheidsstelling cofinanciering

Naast de private partijen dragen de nationale overheden, provincie Fryslân en de zeven gemeenten in Noardwest Fryslân, bij aan de uitvoeringskosten van deze LOS. De provincie Fryslân heeft deze cofinanciering al in haar begroting van 2015 en later opgenomen. Enkele gemeenten hebben hun cofinancieringsdeel vastgelegd in hun begroting, andere gemeenten zullen deze opvoeren in hun begrotingen van 2016 en later. Gemeenten dragen vaak op projectbasis bij.

7. REGLEMENT

7.1 LAG

7.1.1 Transparantie

In het uitvoeren van haar taken handelt de LAG transparant. Over de inhoud van de LOS en de daarop gebaseerde jaarverslagen maar ook over de selectie, advisering en de besluitvorming over financiële steunvragen, wordt 'open' gecommuniceerd naar de regio. Bij het opstellen van het communicatieplan wordt zoveel mogelijk aansluiting gezocht worden met de communicatie-uitingen van de gemeenten, provincie en bestaande netwerken. Dit geldt met name in de richting van de Stuurgroep Streekagenda Noordwest Fryslân en de Stadsregio Leeuwarden. Bij het nog op te stellen communicatieplan wordt ruim aandacht besteed aan de inzet van websites, voorlichtingsavonden, persberichten, nieuwsbrieven en natuurlijk de loket functie Streekhuis

7.1.2 De LAG bepaalt zelf de agenda

De LAG vergadert tenminste zes maal per jaar. **Twee** maal vooral gericht op de **adviesring over projecten** en tenminste **vier**maal vanuit haar rol om de 'fan ûnderen-op' kracht daar waar nodig, aan te jagen.

De LAG krijgt zelf zoveel mogelijk regie over de inhoud van de agenda. De eerste opzet van de agenda wordt voorbereid in overleg tussen de voorzitter van de LAG en de Leadersecretaris. Daarnaast worden de LAG leden in de gelegenheid gesteld zelf agendapunten aan te dragen. Mocht na verzending van de vergaderdocumenten nog een agendapunt toegevoegd

moeten worden, dan kan dat in goed overleg met de voorzitter en secretaris.

7.1.3 Jaarverslag

Elk jaar wordt een financieel en inhoudelijk jaarverslag opgesteld. In dat verslag wordt aandacht besteed aan de verrichte werkzaamheden van de LAG in het voorbije jaar en wordt een doorkijk gegeven van de werkzaamheden van de LAG in het komende jaar. Het jaarverslag is ook het moment dat de doelen en de voorgenomen actielijnen van de LOS worden beschouwd. Mochten de doelen van de LOS in het betreffende jaar onvoldoende zijn gehaald of mocht de praktijk weerbarstiger zijn dan aanvankelijk gedacht, dan kan de LAG in haar jaarverslag een tussentijdse bijsturing van haar inzet voorstellen en operationaliseren. De verslagen worden ter kennisname voorgelegd aan de diverse participerende partijen (**betrokken overheden**, stichtingen, private partijen, belangenorganisaties). Grote wijzigingen zoals herverdeling van de financiële middelen over de diverse submaatregelen worden voorgelegd aan het college van Gedeputeerde Staten.

7.1.4 Besluitvorming en belangenverstrengeling

Besluitvorming vindt plaats binnen de vergadering van de LAG waarbij vanzelfsprekend alleen de LAG leden stemrecht hebben. Indien een vergadering niet leidt tot een eensluidende meningsvorming, dan kan er een stemming plaatsvinden. In dat geval brengt de LAG advies uit bij meerderheid van stemmen. Bij staking van de stemmen beslist de voorzitter.

In geval een LAG lid rechtstreekse belangen heeft bij de besluitvorming over een steunaanvraag dan dient het betreffende LAG lid zich te onthouden van de besluitvorming (meningsvorming en stemming).

7.1.5 Ambtelijke ondersteuning LAG

De LAG wordt ambtelijk ondersteund door de afdeling Streekwurk van de provincie Fryslân. Het projectbureau Streekwurk Noardwest Fryslân gaat een belangrijke rol spelen bij de dagelijkse voortgang van de door de LAG geïnitieerde werkzaamheden. Te denken valt aan de volgende zaken:

- Algemene werkzaamheden:
 - » het assisteren bij het opstellen en zo nodig actualiseren van de strategie;
 - » het initiëren en/of identificeren van projecten;
 - » het leggen van verbindingen tussen projecten en initiatiefnemers;
 - » het leggen van contacten met samenwerkingspartners;
 - » het begeleiden van initiatiefnemers van projectidee naar project aanvraag;
 - » het voeren van een administratie en het financieel beheer.
- Ondersteunende werkzaamheden voor de LAG:
 - » contactadres van de LAG;
 - » in behandeling nemen/registreren steunaanvragen;
 - » het verzenden van de vergaderstukken naar de LAG leden;
 - » verslagleggen van LAG vergaderingen en verslagen openbaar maken;

- » doorgeleiden van de steunaanvragen naar het betaalorgaan en de provincie;
- » het opstellen van jaarrapportages waarin de LAG aangeeft welke nieuwe aandachtsvelden gestimuleerd dienen te worden.

- Monitoring:
 - » het volgen van projecten in uitvoering;
 - » het monitoren van de output en outcome;
 - » het monitoren van de gewenste LOS doelen.
- Communicatie:
 - » communicatie (voorlichting, resultaten laten zien);
 - » netwerkvorming.

7.2 PROCEDURE EN - SELECTIECRITERIA STEUN AANVRAGEN

7.2.1 Openstelling

De LAG werkt niet met tenders maar met verdeeld over de periode twee openstellingen. De eerste t/m 2018 en de tweede voor de resterende periode t/m 2020. Hierbij wordt uitgegaan dat het eerste uitvoeringsjaar (2016) 10% van het budget kan worden ingezet en in 2017 en 2018 elk 25%. Bij de tweede openstelling voor 2019 en 2020 wordt opnieuw de balans opgemaakt om de resterende middelen te programmeren. Zonder een dergelijke systematiek met jaarschijven lopen we het gevaar dat al in het begin van een uitvoeringsperiode de beschikbare steungelden uitgeput kunnen raken. Bovendien geeft het werken met jaarschijven ook een betere kwaliteitsborging van de projecten. Door per jaar maar een beperkt budget beschikbaar te stellen, is de kans groot dat er overtekening van de beschikbare middelen plaats zal vinden en dat alleen de beste

projecten voor steun in aanmerking kunnen komen. Bij openstelling van het hele budget is de kans groot dat projecten van mindere kwaliteit steun krijgen maar dat ook het budget al vroegtijdig in de uitvoeringsperiode uitgeput kan raken. Om de initiatiefnemers gedurende de gehele periode de kans te bieden financiële steun te vragen voor een projectinitiatief, is er voor een dergelijk systeem gekozen.

Om redenen van efficiëntie wordt wel zoveel als mogelijk aangesloten op de tendersystematiek voor uitvoering van het provinciale Iepen Mienskipsfûns.

7.2.2 Procedure aanvraag, advisering LAG, werkzaamheden SNN en beschikking RVO

Initiatiefnemers, Streekwurk Provincie Fryslân, LAG, SNN en RVO zijn de belangrijkste 'spelers' bij de uitvoering van de LOS. Ten tijde bij het opstellen van deze LOS is het niet nog volledige duidelijk het hoe de procedure tussen de 'spelers' er in detail uit gaat zien.

Samengevat volgt de steunaanvraag de volgende procedure:

- a. Openstelling **regeling** door provincie Fryslân;
- b. Vooroverleg:
 - » Desgewenst kan op verzoek van een initiatiefnemer bij een voorgenomen (financiële) steunaanvraag, afdeling Streekwurk Noardwest Fryslân (provincie) ondersteuning en advies gevraagd worden.
- c. Indienen aanvraag **bij de instantie die namens de provincie Fryslân de aanvragen in behandeling neemt** (actie initiatiefnemer);

- d. Ambtelijke, inhoudelijke, beoordeling op o.a. volledigheid, eventueel nog overleg plegen met de initiatiefnemer over aanvullingen (actie afdeling Streekwurk);
- e. Technische toets op de **door SNN/RVO** op de door EU en in de LOS geformuleerde selectie en beoordelingscriteria
- f. Beleggen vergadering LAG (actie afdeling Streekwurk):
 - » Ingediende (financiële) steunaanvragen voorleggen aan LAG;
 - » Verslaglegging advisering LAG (actie Streekwurk).
- g. Adviezen LAG voorleggen aan GS (actie: afdeling Streekwurk);
- h. Besluitvorming over advisering LAG door GS (actie: GS Fryslân);
- i. Projecten/subsidieaanvragen, advisering LAG en besluiten GS in ieder geval voor wat betreft de wettelijke verantwoordelijkheid voorleggen aan betaalorgaan RVO. (NB nadere uitwerking van de werkafspraken met SNN en RVO waren bij het opstellen van deze LOS nog niet gereed. De procedure kan op voordracht van de LAG dus nog enigszins aangepast worden);
- j. Namens GS, opstellen en versturen beschikking naar de initiatiefnemers (**SNN/RVO**);
- k. Eventueel bezwaren procedure.

7.2.3 Hoogte steun

De EU hanteert voor de inzet van Leadersubsidies een aantal basis spelregels. **In deze LOS** wordt bij een subsidieverzoek voor projecten (submaatregel 2) verwacht dat **50%** van de te maken kosten ingebracht wordt door de (private) initiatiefnemer. Om de niet draagkrachtige initiatiefnemers tegemoet te komen kan die inbreng zowel bestaan uit euro's als uit geka-

pitaliseerde vrijwilligersinzet of bijdragen van externe fondsen. De gemaakte kosten van vrijwilligers of eigen arbeid worden gezien als eigen bijdrage. Voor steun aan projecten geldt bovendien een maximale EU bijdrage van **25% en steun van nationale overheden eveneens 25%**. Voor de steun aan submaatregel 3 geldt voor samenwerkingsactiviteiten van de LAG geldt een gezamenlijk bijdrage van EU en regionale overheden van 100% en voor samenwerkingsprojecten 50%. Voor de steunbijdrage aan sub maatregel 4 (samenwerkingskosten en lopende kosten) geldt een gezamenlijke bijdrage van EU en regionale overheden van 100%.

Voor grotere steunverzoeken (minimale subsidiabele kosten € 87.500,-- en maximale subsidiabele kosten € 300.000) hanteren we de voorwaarde dat daarvoor alleen LEADER-projecten in aanmerking kunnen komen. Daarbij moet worden voldaan aan de uitgangspunten van de LOS (zie paragraaf 7.2.4.)

Voor kleinere steunvragen (maximale subsidiabele kosten € 87.500,--) kan een beroep worden gedaan op het provinciale Iepen Mienskipsfûns (IMF). De werkwijze van het IMF en onze LEADER-werkwijze sluiten naadloos op elkaar aan.

LEADER PROJECTEN

De LAG hanteert aanvullend op de EU criteria de volgende uitgangspunten:

- a. De minimale bijdrage voor projectsteun bedraagt € 43.750,-- (=totale EU en overheidscofinanciering). Met de door EU voorgeschreven steunpercentages dient het project dan minimaal het eerder genoemde bedrag van € 87.500,-- aan subsidiabele kosten te bevatten (private inbreng minimaal 50% in dit geval € 43.750,--, gestreefd wordt naar een hoger privaat investeringspercentage).

NB: De LAG probeert met deze minimale steungrens grote versnippering van de beschikbare middelen te voorkomen en evenwicht te houden in de omvang van de steun en de administratieve last.

- b. **De maximale bijdrage voor projectsteun bedraagt € 150.000 (=totale EU en overheidscofinanciering). Met de door EU voorgeschreven steunpercentages dient het project minimaal € 300.000,-- subsidiabele kosten te bevatten (private inbreng minimaal 50% is in dit geval € 150.000,--, gestreefd wordt naar een hoger privaat investeringspercentage).**

NB: De LAG stelt een maximale steunbedrag om met het relatief geringe totale budget zoveel mogelijk initiatiefnemers van steun te kunnen voorzien.

KLEINE PROJECTEN VIA HET IEPE MIENSKIPSFÛNS; PROCEDURE ZO EENVOUDIG MOGELIJK

De LAG hecht grote waarde aan haar faciliterende rol in de bottom-up processen en projecten. Het wil op maat bottom-up netwerken en nieuwe proces-projecten ondersteunen. Een belangrijke randvoorwaarde daarbij is om die steun voor de diverse partijen zo transparant, eenvoudig en zo effectief mogelijk te organiseren. Vooral voor de processen en projecten met een relatief geringe steunvraag.

Voor de IMF projecten met een steunvraag voor projecten tot € 87.500,-- aan subsidiabele kosten is een aparte regeling van toepassing met een relatief eenvoudige procedure.

7.2.4 Selectiecriteria, subsidiabele kosten

SELECTIE CRITERIA

Alle steunvragen dienen bij te dragen aan de prioriteiten van de verordening (EU) Nr. 1305/2013 en de prioriteiten voor LEADER zoals deze zijn gedefinieerd in de partnerschapsovereenkomst²³.

Steunaanvragen (vanuit de Leader submaatregelen 2, 3 en 4) voor proceskosten of uitvoeringsprojecten passend in de actielijnen van deze LOS worden door de LAG geselecteerd en beoordeeld (zie bijlage III voor conceptbeoordelingsformulier) waarbij in elk geval de volgende selectiecriteria zwaar worden meegewogen:

- a. het initiatief draagt voldoende bij aan de doelen en actielijnen van de LOS;
- b. het initiatief heeft:
 - » een aantoonbaar draagvlak, hoog 'bottom-up gehalte';
 - » een innovatief vernieuwend karakter;
 - » een samenwerkend karakter en is het gericht op het versterken en/of ontwikkelen van bestaand of nieuw netwerk;
 - » een gebiedsgerichte aanpak;
- c. het initiatief heeft aantoonbaar (economisch/maatschappelijk) perspectief, zodat na het beëindigen van de financiële steun, het initiatief 'op eigen benen kan staan' (er wordt grote waarde gehecht aan een gedegen onderbouwing van het onderliggende 'verdienmodel');
- d. het initiatief is voldoende efficiënt/doelmatig.

Maar ook de volgende criteria spelen een rol bij de selectie en beoordeling:

- e. de bereidwilligheid van de initiatiefnemers om hun kennis te delen met andere partijen in het gebied (overdraagbaarheid);
- f. de mate waarin het initiatief toepasbaar is in verschillende sectoren;
- g. de mate waarin het initiatief een voorbeeldfunctie heeft voor andere gebieden of groepen;
- h. de mate waarin het initiatief qua werkwijze overdraagbaar is;
- i. de mate waarin de effecten van het initiatief voor de regio in verhouding staan tot de aangevraagde bijdrage;
- j. de mate waarin het initiatief bijdraagt aan een zuiniger grondstoffen-gebruik en emissievermindering van milieubelastende stoffen;
- k. de omvang van de effecten van het initiatief (lokaal of regionaal).

WEGING SELECTIECRITERIA

Het is in dit stadium nog moeilijk om in detail aan te geven welke van de selectiecriteria bij beoordeling van de projecten meer of minder de nadruk moeten krijgen. De validiteit van het beoordelingssysteem (zie concept in bijlage III) kan pas bij de uitvoering van de LOS worden getest.

SUBSIDIABELE KOSTEN

De volgende kosten voor de drie sub maatregelen achten we in elk geval subsidiabel:

Sub maatregel 2: Projecten

- voorbereidingskosten
- de kosten van verwerving van auteursrechten en merken;
- de kosten van de bouw en verbetering van onroerende goederen;
- de kosten van de koop of huurkoop van nieuwe machines en installaties tot maximaal de marktwaarde van de activa;

²³ De nog vast te stellen provinciale subsidieregeling Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3) Fryslân 2014-2020 zal van toepassing zijn.

- de kosten van architecten, ingenieurs en extern adviseurs tot een hoogte van 25% van de totale subsidiabele kosten;
- de kosten van haalbaarheidsstudies;
- de kosten van verwerving of ontwikkeling van computersoftware;
- personeelskosten voor de uitvoering van het project voor zover ze betrekking hebben op de uren die aantoonbaar voor het project zijn gemaakt;
- bijdragen in natura (onbetaalde eigen arbeid), te verrekenen zoals vermeld in artikel 1.11 lid 7 van de Regeling;
- bijdragen in natura (onbetaalde arbeid van vrijwilligers), te verrekenen zoals vermeld in artikel 1.11 lid 8 van de Regeling;
- reis- en verblijfskosten;
- niet verrekenbare BTW.
- de kosten voor promotie en publiciteit;

Sub maatregel 3: Samenwerking

- Subsidie in verband met de voorbereiding van samenwerkingsactiviteiten wordt verstrekt voor:
 - de kosten van haalbaarheidsstudies voor inter-territoriale of transnationale samenwerking;
 - de kosten voor het opstellen van een projectplan;
 - operationele kosten en personeelskosten voor de organisatie van een samenwerkingsproject;
 - reis- en verblijfskosten;
- Subsidie in verband met de uitvoering van samenwerkingsactiviteiten wordt verstrekt voor:
 - uitvoeringskosten;
 - operationele kosten en personeelskosten voor de organisatie van een samenwerkingsproject

- reis- en verblijfskosten;

Sub maatregel 4: Lopende kosten

- Voor subsidies in verband met beheer en uitvoering van de LOS zijn de volgende kosten subsidiabel":
 - Operationele kosten en personeelskosten;
 - Administratiekosten;
 - Opleidingskosten;
 - Kosten voor public relations;
 - In afwijking van het bepaalde in artikel 1.13 van de Regeling POP3 subsidies, kosten voor financiële diensten, waaronder begrepen kosten voor bankdiensten en financieringen;
 - Kosten voor monitoring en evaluatie.
- Voor subsidies in verband met promotie en voorlichting zijn de volgende kosten subsidiabel":
 - Kosten voor het faciliteren van de uitwisseling tussen belanghebbenden;
 - Kosten voor het promoten van en versterken van informatie over de LOS;
 - Kosten voor de ondersteuning van potentiële begunstigen bij de ontwikkeling van concrete projecten en het voorbereiden van aanvragen.

Niet subsidiabel zijn:

- vervangingsinvesteringen;
- (reguliere) onderhoudskosten;
- kosten die voortvloeien uit reguliere wettelijke taken of eisen;
- kosten voor delfde activiteit waarvoor op grond van deze LOS al co-financierende middelen zijn toegekend;

- gemaakte kosten voor de datum van steunaanvraag.

Projecten die de LAG, gezien de eerder gestelde selectiecriteria, in elk geval niet financieel ondersteunt zijn:

- activiteiten die geheel of deels bestaan uit het organiseren van (dorps- of buurt) feesten of daarmee gelijk te stellen activiteit;
- activiteiten die geheel of deels bestaan uit het schrijven of uitgeven van een boek;
- activiteiten die geheel of deels bestaan uit het ontwerpen, vervaardigen of plaatsen van een standbeeld of gedenkplaat;
- activiteiten die geheel of deels bestaan uit het opstellen van een dorps-, stads- of wijkvisie (wordt gezien als reguliere taak).

7.3 MONITORING

7.3.1 Op meerdere niveaus monitoren

In de steunaanvraag wordt de initiatiefnemers gevraagd naar het doel en de te behalen projectresultaten. Die informatie is natuurlijk noodzakelijk om de aanvraag te kunnen toetsen aan de in het verlengde van de LOS opgestelde selectiecriteria. Met de aanvraag en projectbeschrijving als basis wordt nog meer dan voorheen concreet in de beschikking aangegeven welke resultaten behaald dienen te worden. **Zowel het SNN als de RVO** (voor de uitvoering van haar wettelijke taken), maar ook Streekwurk (namens de LAG), krijgen een rol in de monitoring van de projecten.

7.3.2 Rol van betaalorgaan RVO

Als een project op basis van advisering van de LAG is goedgekeurd door het college van GS en vervolgens namens GS is beschikt, wordt er zowel

inhoudelijk als financieel verslag legging uitgevoerd. De werkwijze en taakverdeling daarin, dient nog afgesproken te worden met SNN en RVO.

Bij elk project worden vooraf meetbare doelen en effecten benoemd, welke bij de afronding van een project worden gecontroleerd. Bij afrekening van het project vindt er een wettelijke administratieve toets op alle projecten door RVO plaats. Bovendien worden steekproefsgewijs de resultaten van een aantal projecten ‘in het veld’ gecontroleerd.

7.3.3 Rol van de LAG

Bij de controle van de voortgang en oplevering van projecten ziet de LAG de komende periode een actievere rol voor zichzelf, dan in de voorgaande periode. Die actievere rol is niet zozeer ingegeven om initiatiefnemers beter te gaan controleren, het is vooral bedoeld om de opgedane ervaringen beter te combineren met vergelijkbare initiatieven elders. Meer van elkaar leren en projecten beter met elkaar combineren maakt het effect van de Leaderinspanningen aanmerkelijk sterker.

Om de ervaringen tijdens de uitvoering van het project maar ook de projectresultaten beter ten dienste te stellen aan andere initiatiefnemers maar ook om beter op de LOS doelen te kunnen gaan sturen, gaat op verzoek van de LAG de provincie Fryslân (afdeling Streekwurk) de projectvoortgang en projectresultaten actiever volgen en monitoren.

Tenminste één maal per jaar wordt de voortgang van de processen en projecten in relatie tot de LOS doelen in de LAG geagendeerd. Op basis hiervan kan de LAG besluiten de selectiecriteria voor steunaanvragen, of de prioriteiten binnen de doelen van de LOS, aan te passen. Die aanpas-

singen worden opgenomen in het jaarverslag/jaarplan en (bij openstellingen) openbaar gemaakt.

7.4 EFFECTMETING EN EVALUATIE

7.4.1 Output concreet maken

De verwachte output - de projectresultaten - van een project worden vastgelegd in de beschikking en bijgehouden door het RVO. Veel lastiger is het om ook de outcome (het effect van de resultaten) te monitoren. Zeker op het thema leefbaarheid is dat 'op zijn zachtst gezegd' erg lastig. Tijdens de vorige Leaderperiode zijn diverse onderzoeken uitgevoerd naar het effect van de diverse leefbaarheidsprogramma's zoals Leader. De conclusie laat zich voorspellen: Omdat er zoveel factoren bepalend zijn voor het verbeteren van de leefbaarheid, is het wetenschappelijk praktisch onhaalbaar om juist het effect van één onderdeel (Leader) te kunnen meten. Zeker op regionaal niveau zijn de effecten van de LOS niet of nauwelijks in kaart te brengen.

7.4.2 Eventueel bijstellen

In het jaarverslag/jaarplan wordt de output, de project resultaten, en zo mogelijk ook de outcome (effecten) gespiegeld aan de in de LOS gestelde doelen en actielijnen. Mocht de output en outcome onvoldoende bijdragen aan de LOS doelen dan kan de LAG of de selectie en beoordeling van projecten aanpassen of de LOS op onderdelen aanscherpen.

BIJLAGE I: KAART NOARDWEST FRYSLÂN

BIJLAGE II: SWOT NOARDWEST FRYSLÂN

	STERKTES	ZWAKTES
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Leeuwarden heeft sterke werkgelegenheidsfunctie voor de streek ▪ Aanwezigheid zeehaven (in Harlingen) en jachthavens ▪ Sterke landbouwsector ▪ Rijk cultuurhistorisch verleden ▪ Positieve waarden van natuur, landschap en kustkwaliteiten ▪ Historische stads- en dorpsgezichten ▪ Redelijk complete infrastructuur; weinig congestie ▪ Landelijke kernen bieden aantrekkelijke woonomgevingen ▪ Betrokken bewoners, organisaties en bedrijfsleven ▪ Sociale cohesie en actief verenigingsleven ▪ Nabijheid van stad Leeuwarden met compleet voorzieningenniveau ▪ Eigenzinnige en trotse inwoners 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gemiddeld laag inkomen van bewoners ▪ Kwetsbare economie met weinig kansrijke sectoren ▪ Achterstand op het gebied van innovatie, export en productiviteit ▪ Onvoldoende economisch profiel ▪ Laag opleidingsniveau bevolking ▪ Perifere ligging en aansluiting op centrale assen ▪ Weinig bekendheid, promotie en marketing ▪ <i>Brain drain</i> ▪ Slechte OV-bereikbaarheid op het platteland ▪ Kwaliteit woningen blijft achter ▪ Relatief veel niet-complete dorpen (weinig voorzieningen) 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Meer aandacht voor onderwijs en kennisinstututen en samenwerking ondernemers-onderwijs-overheid (O3) ▪ Ruimte voor uitbreiden bedrijven ▪ Benutten landschappelijke en cultuurhistorische waarden, ontwikkeling Waddenkust ▪ Benutten historische en landschappelijke kwaliteit dorpen en steden ▪ Innovaties in het havengebied van Harlingen ▪ Agrarische innovaties (Nij Bosma zathe, glastuinbouw/Waddenglas) ▪ Zilte teelt/aquacultuur landbouw ▪ Watertechnologie (Wetsus) ▪ Toepassingen duurzame energie ▪ Vaar-, wandel- en fietstoerisme ▪ Digitale bereikbaarheid ▪ Toenemende behoefte aan groen, rust en ruimte ▪ Aanbieden van nieuwe zorgcombinaties zoals zorgtoerisme en wellness ▪ Toenemende vraag naar (biologische) streekproducten ▪ Dorpskracht en sociale cohesie ▪ Sterke intergemeentelijke en regionale samenwerking voor clusteren van voorzieningen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Relatief en absoluut sterke toename van de (dubbele) vergrijzing ▪ Ontgroening en daling aantal schoolgaande kinderen ▪ Arbeidsmarkt: afname beroepsbevolking en toekomstig tekort goed opgeleide jongeren ▪ Ontwikkeling in twee tempo's binnen de regio: groei vooral in stedelijk gebied ▪ Klimaatverandering en verzilting beperken ontwikkeling landbouw ▪ Gevolgen bodemdaling door delfstoffenwinning ▪ Ontwikkelingen openbaar vervoer op platteland ▪ Lange termijn trend van de woningwaarde is negatief ▪ Leegstand en verpaupering ▪ Positie kleine scholen ▪ Beleid en trends trekken een wissel op zorg- en welzijnsvoorzieningen ▪ Jongeren en jonge gezinnen trekken weg van platteland ▪ Ontbreken adequate digitale infrastructuur ▪ Aanbod van voorzieningen in kleine kernen; leefbaarheid van de dorpen staat onder druk ▪ Financiële positie overheden en maatschappelijke organisaties 	
	KANSEN	BEDREIGINGEN

BIJLAGE III: CONCEPT BEOORDELINGSFORMULIER

Criteria	Check op	Beoordeling: Score van 0,1,2 of 3	Hulpvragen
1. LOS Algemene doel / actielijnen	Draagt het initiatief voldoende bij aan het algemene doel en de actielijnen van de LOS? <i>Versterken van de (economische) veerkracht van Noordwest Fryslân.</i> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zelfsturing van dorpen stimuleren ▪ Nieuwe verdienmodellen initiëren ▪ On- en offline bedrijvigheid verbinden ▪ Sociaal ondernemerschap stimuleren ▪ Economische impuls lwd2018 vasthouden en versterken ▪ Verdienmodellen voor cultuurhistorie en landschap initiëren ▪ Realiseren van praktische kringlopen ▪ Richtten op werkgelegenheid ▪ Onderzoek en experiment 	Minimaal: 3 punten Maximaal: 9 punten	<ul style="list-style-type: none"> ✓ In welke mate draagt het bij aan een van de actielijnen van de LOS? ✓ In welke mate draagt het project bij aan de ontwikkeling van het gebied? ‘Zitten we hier echt op te wachten?’. ✓ Zijn de resultaten van het project in voldoende mate te relateren aan de actielijnen van de LOS?
2. LEADER-werkwijze	Draagt het initiatief voldoende bij aan de volgende cruciale Leadercriteria: a. Bottom-up, draagvlak b. Innovatief/vernieuwend c. Samenwerking/netwerk opbouw d. Overige procescriteria (minder LEADER-specifiek): - Gebiedsgerichte aanpak - Integrale- en/of, multisectorale aanpak - Overdraagbaar	Voor a, b, c, d: Minimaal: 4 punten Maximaal: 12 punten	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Leent de probleemstelling van het project zich goed voor een LEADER-benadering? ✓ Hoe bottom-up is het project? Is het draagvlak voor het project duidelijk aangetoond? ✓ Is er sprake van een (nieuwe) coalitie? ✓ Is het project nieuw/innovatief voor het gebied? Gaat dat gepaard met enige vorm van “risico” en is de aanvrager bereid en in staat die te dragen? ✓ Wordt er (economische) meerwaarde gecreëerd door het project? ✓ Maakt het project gebruik van of is het gericht op gebied specifieke kwaliteiten, uitdagingen, streekidentiteit? ✓ In hoeverre is het project integraal van opzet? Wie zijn er betrokken? Wie mis je? ✓ Zijn de overheden betrokken in de ontwikkeling, uitvoering? ✓ Worden de projectresultaten uitgedragen? ✓ Is het project overdraagbaar en is daar in het communicatieplan concreet aandacht aan besteed?
3. Haalbaarheid	Is het initiatief haalbaar/levensvatbaar? a. Organisatorisch b. Financieel	Voor a en b: Minimaal: 2 punten	<u>Organisatorisch</u> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Is er een heldere organisatiebeschrijving met duidelijke verantwoordelijkheden? ✓ Zit het project logisch in elkaar: dragen activiteiten echt bij aan het beoogde doel?

		Maximaal: 6 punten	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Heeft de aanvrager/organisatie voldoende expertise, netwerk? ✓ Is het tijdpad realistisch? ✓ Zijn vergunningen geregeld? ✓ Is zicht op de betrouwbaarheid en/of kwaliteit van de aanvrager en/of partners (goede of slechte ervaringen); ✓ Wat is de motivatie van de aanvrager: ligt de nadruk op eigen belang of op een gemeenschappelijk belang?; ✓ Welke (schijn van) belangenverstremeling zou mogelijk een rol kunnen spelen bij de aanvrager? <p><u>Financieel:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Is er een sluitende en transparante begroting en dekkingsplan, bankgarantie, ondernemersplan, zijn toezeggingen cofinanciering bijgesloten; zijn er verklaringen voor risico dragen?
4. Value for money	Is het initiatief efficiënt / doelmatig: a. Geld b. Ureninzet c. Instandhouding/continuïteit	Voor a, b en c Minimaal: 2 punten Maximaal: 6 punten	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Hoe ligt de balans tussen de investeringen of tijdsinzet en de verwachte resultaten van het project? ✓ Wordt er eigen geld of uren in het project gestoken of private middelen aange-trokken? ✓ Zou het project zonder LEADER niet door kunnen gaan? Of een andere kwaliteit krijgen? Waar zit het "plusje"? ✓ Is er zicht op continuïteit en draagkracht/verantwoordelijkheid voor instandhou-ding en de verspreiding van resultaten na afloop van het project? Is er een onder-bouwing aan de hand van een sluitend exploitatie- of beheerplan?
Eindscore aantal pun-ten		Minimaal: 20 Maximaal: 33	
Opmerkingen/ver-beterpunten			
Stemming LAG	Aantal leden (met naam) dat instemt met deze beoorde-ling: Totaal aantal leden: Totaal aantal aanwezig:	
Bijzonderheden t.a.v. eventuele belangen LAG-lid			

COLOFON

LEADER Ontwikkelingsstrategie: 'Werk maken van burgerinitiatief'
Eindconcept 6 augustus 2015

GEREALISEERD DOOR:

DE STREEKAMBASSADEURS EN LAG A.I. VAN NOARDWEST FRYSLÂN:

Meindert Schroor
Klaas Bijleveld
Jelle de Boer
Afke Stoer
Piet Meerdink
Froukje de Jong (secretaris)
Jan Bokma (voorzitter)

PROJEKTBURO STREEKWURK NOARDWEST FRYSLÂN:

Romana van der Heide / Jeanette Lenoir (event-organisatie)
Arjen Lobstein / Ger Bosklopper (adviseurs)
Marijn Oud (redacteur)
Khoji Wesselius (projectleider)

PROCESONDERSTEUNING NETWERK PLATTELAND/ETC:

Henk Kieft
Marga de Jong

EINDREDACTIE:

Marijn Oud
Khoji Wesselius

MET DANK AAN:

Alle door ons geïnterviewde inwoners van Noardwest Fryslân
Vertegenwoordigers van Dorpsbelangen/Dorpshuizen
Studenten NordWin College en NHL Hogeschool Leeuwarden
Steunorganisaties Doarpswurk en Doarp en Bedriuw Fryslân
Deelnemers aan het digitale Burgerpanel van Partoer
Ondernemers uit de zeven Noardwest gemeenten
Samenwerkende partners Streekagenda Noardwest Fryslân

CONTACT:

Streekwurk Noardwest Fryslân
Raadhuisplein 1
8801KX Franeker

T 0517 380733
noardwest@fryslan.nl
www.fryslan.nl/streekagendanoardwest

BINDT, BOUWT, BRUIST

